

Ideal žene i muškarca u hrvatskim i talijanskim renesansnim traktatima

Josić, Monika

Master's thesis / Diplomski rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:789855>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-09**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

Monika Josić

**IDEAL ŽENE I MUŠKARCA U HRVATSKIM I TALIJANSKIM RENESANSNIM
TRAKTATIMA**

diplomski rad

Pula, 2020.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli

Filozofski fakultet

Odsjek za kroatistiku

Monika Josić

**IDEAL ŽENE I MUŠKARCA U HRVATSKIM I TALIJANSKIM RENESANSNIM
TRAKTATIMA**

diplomski rad

JMBAG: 0303021294, redovna studentica

Studijski smjer: hrvatski i talijanski jezik i književnost

Kolegij: Hrvatska renesansna drama

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: filologija

Znanstvena grana: kroatistika

Mentor: prof. dr. sc. Valnea Delbianco

Pula, 2020.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Monika Josić, kandidatkinja za magistru hrvatskoga jezika i književnosti i talijanskog jezika i književnosti ovime izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio ovoga rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Studentica Monika Josić

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, Monika Josić dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom *Ideal žene i muškarca u hrvatskim i talijanskim renesansnim traktatima*, koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Monika Josić

SADRŽAJ

1. Uvod.....	2
2. Baldassare Castiglione <i>Dvoranin (Il libro del cortegiano)</i>	4
3. Benedikt Kotruljević: <i>O trgovini i o savršenom trgovcu (Della mercatura et del mercante perfetto)</i>	8
4. Nikola Vitov Gučetić	12
4.1 <i>Dijalog o ljepoti (Dialogo della Bellezza)</i>	12
4.2 <i>Dijalog o ljubavi (Dialogo d'amore)</i>	16
4.3 <i>Upravljanje obitelji (Governo della famiglia)</i>	17
4.4 Posveta Mare Gundulić	20
5. Niccolò Machiavelli – <i>Vladar</i>	23
6. Marin Držić.....	28
6.1 Držić i Machiavelli (urotnička pisma).....	28
6.2 <i>Dundo Maroje</i>	32
6.3. Negromant dugoga nosa	34
6.4. Dundo Maroje – lik oca i trgovca	36
6.5. Maro – lik razmetnog sina	37
6.6. Laura – gramziva kurtizana	39
6.7. Pomet – <i>homo novus</i>	41
7. ZAKLJUČAK	44
8. LITERATURA.....	46
9. SAŽETAK.....	49
10. ABSTRACT	49

1. Uvod

Na koncu srednjega vijeka renesansa donosi potpuni duhovni, kulturni, estetski i etički napredak čovjeka. Otkrivajući nove vrijednosti čovjek slobodnije i drugačije promatra svijet oko sebe. On postaje svjestan svoje svoje stvaralačke snage i želi biti kreator vlastite sudbine. Svjestan svoje unutrašnje i vanjske vrijednosti otkriva ideale i ljepotu oko sebe za koju smatra da bi mu trebala hraniti dušu, tijelo i um. Upravo zbog toga renesansni čovjek mora stvoriti vlastita polazišta, ideje i načela koja će mu biti izvor nadahnuća, putokaz i uzor u oblikovanju svijeta i života. Polazište za takvu misao otkriva u antičkim pjesnicima i filozofima, a posebice u Platonu, koji je prvotni izvor za proučavanje ideala ljepote, jedinstvenih oblika, savršenih koncepcija u pjesništvu i umjetnosti te ideala sklada i besprijekorne ljubavi koja je uzvišena iznad svega. Renesansni čovjek nalazi sklad sa svijetom oko sebe i spokoj unutar sebe. (Milićević, 1967: 205-207.) Renesansni traktati o ljepoti i ljubavi različitih talijanskih i hrvatskih autora o kojima će se govoriti u ovome radu pokreću mnoge rasprave o tome što zapravo jest lijepo, o odnosima ljepote i dobrote, o vrstama ljepote i ljubavi, o podrijetlu lijepoga. Upravo to se potražuje u ljudskome tijelu, geometrijskim oblicima, ali i u prirodi, ono jest trofej duše kako bi rekao znameniti Baldassare Castiglione. (Schiffler, 2007: 19) On u svome djelu *Dvoranin* zapravo opisuje dvoranina kao idealnog društvenog čovjeka koji prije svega mora biti obrazovan dok je dvor podređen njemu, a ne on dvoru.

U humanističko-renesansnom svijetu nalazimo mnogobrojne potvrde interesa za ženu, od književnosti, gdje se žena javlja kao vodič kroz svjetove, do slikarstva, gdje značajnu ulogu igra ženski portret pa do filozofskih traktata posvećenih ženskom pitanju, o čemu svjedoči djelo *Dijalog o ljepoti* Nikole Gučetića (Banić-Pajnić, 2004: 70) Gučetićeve neoplatoničke ideje utjecale su na osjetilnu dimenziju ljubavi petrarkističkih autora; u njihovom poimanju ljepote žene, njezinoj idealizaciji i vrlinama. Upravo ta sjedinjenost ljepote i dobrote, nebeskog i zemaljskog otvorila je novi pogled na život jedne epohe, ukus i zaokupljenost određenim problemima i fenomenima koji su se izražavali u pjesmama, filozofskim traktatima, graditeljstvu, slikarstvu. U razdoblju renesanse načelo i pojam ljepote i ljubavi predstavlja zaokret u području etike, morala i poštenja. Rađa se novi svjetonazor humanista koji smatra da

odlika proizlazi iz želje za idealnim, najboljim i savršenim, onime što omogućava spoznati razliku između dobra i zla. (Schiffer, 2007: 35)

U ovome radu razmatrat će se traktati koji definiraju tadašnjeg savršenog dvorskog čovjeka (*il cortegiano*) te savršenu dvorsku gospu (*donna di palazzo*) na primjeru talijanskog pisca Baldassarea Castiglionea i njegovog djela *Dvoranin (Il libro del cortegiano)* dok će se ideal ljepote, ljubavi i savršene obitelji prikazati na traktatima Nikole Vitova Gučetića. Budući da je trgovina bila jedna od značajnih djelatnosti, Benedikt Kotruljević predstavlja sliku savršenog trgovca u djelu *O trgovini i o savršenom trgovcu (Della mercatura et del mercante perfetto)*, a slika savršenog vladara razmatrat će se na temelju traktata Niccolò Machiavellija *Vladar (Il principe)*. Zatim će se, na primjerima likova Mara, Dunda Maroja, Laure i Pometa iz Držićeve komedije *Dundo Maroje*, prikazati različite uloge u društvu (razmetni sin, pohlepni starac, gramziva kurtizana i inteligentni pojedinac) te njihovi društveni i moralni ciljevi. U razumijevanju i interpretaciji prologa Dugog Nosa, koji ironičnim laskanjem iznosi (autorove) stavove o korumpiranom dubrovačkom društvu, važna su Držićeva urotnička pisma upućena vojvodi Cosimu I. de'Mediciju koja možemo povezati sa Machiavellijevim *Vladarom*.

2. Baldassare Castiglione *Dvoranin (Il libro del cortegiano)*

Baldassare Castiglione autor je znamenite knjige *Dvoranin (Il libro del cortegiano)* koju je počimje pisati između 1513. i 1514. Djelo je objavljeno u Veneciji 1528. godine i sastoji se od četiri knjige *Dvoranina* u dijaloškom obliku, u kojima opisuje savršenog dvorskog čovjeka i savršenu dvorsku gospu. U završnom dijelu autor predstavlja platonsku teoriju ljubavi. Nadahnuće i ideja djela proizlazi iz urbinske dvorske palače Guidobalda od Montefeltra i biranog društva koje je tijekom večernjih domjenaka odabralo upravo ovu temu za razgovor. Castiglioneu se tema učinila izrazito zanimljivom i intrigantnom te je tijekom jedne večeri nastao cijeloukupan traktat, koji je i nakon objavljivanja doživio nove dorade.

Prva knjiga započinje sa temeljnim načelom, univerzalnim pravilom koje dvoranin mora poštovati: izbjegavanje izvještačenosti (jer predstavlja najveću opasnost). Dvoranin ne smije u niti jednom trenutku otkrivati silan trud i pretjerivanje koje odaje pretencioznost. Štoviše, u svakoj situaciji, u svim aktivnostima mora pokazivati neku vrstu nehaja (*sprezzatura*) jer mu to omogućuje da se njegovo ponašanje doima domišljato bez truda i posebne inicijative da se takvim prikaže. Uspješno prikriti napor i biti spontan u svakoj vrsti angažmana znači postići važan učinak koji krase savršenog dvorskog čovjeka, a takav učinak možemo objediniti u pojmu *grazia*. Castiglioneov pojam *aggraziato* trebalo bi prevesti pod našim pojmom skladno. U Akademijinom rječniku riječ skladnost označena je kao harmonija, ljepota, pristalost, uljudnost i ljubaznost, odnosno podrazumijeva sve fizičke i moralne osobine koje se pripisuju savršenom dvoraninu. Upravo ta *skladnost* predodređuje i determinira ukupno ponašanje dvorskoga čovjeka. Opis započinje središnjim zanimanjem dvoranina, a to je svakako vojna vještina, nastavljajući sve do svakodnevnog ponašanja i uporabe govora, odijevanja, hranjenja, plesanja, jahanja, mačevanja, borbe, duhovitosti, ukratko djelo opisuje sve različite situacije u skladu sa profinjenosti dvora i dvorskim društvenim odnosima. Dvoranin mora poznavati jezike, prije svega latinski i grčki, glazbu, slikarstvo i književnost. Savršeni dvoranin potječe iz prestižne vlasteoske obitelji, no plava krv ne zadovoljava sve uvjete. Priroda ga mora nagraditi vanjskom i unutarnjom ljepotom, ljubaznošću treba odmah i svakoga osvojiti te biti popularan kako bi ga odlike pratile u svim djelatnostima. (Čale, 1989: 113-114)

Sve to upotpunjuje njegovu 'skladnost' kojoj je temeljnim preduvjetom još jedna osobina: zdrav razbor (buon guidizio), s kojim stječe bitne odlike: mudrost, razboritost, dobrotu, dostojanstvenost, širokogrudnost, udvornost, ljubaznost, ukratko pravu mjeru i savršenost, renesansna civilizacija teži dosegnuti. (Čale, 1989: 114)

Druga knjiga predstavlja vrijeme i način primjene preduvjeta koji se pripisuju dvoraninu i zapravo određuju konkretne pretpostavke *skladnosti* i *nehaja*. Autor stvara jednu vrstu gramatike dvorskog života koja se odražava u profinjenosti, razumnosti i harmoničnosti njegova skladna ponašanja. Dvoranin u svakoj situaciji i djelatnosti mora biti mudar i oprezan, a svi preduvjeti moraju se potvrditi u ukupnosti ponašanja, pred očima mnogih koji ga prosuđuju. U najvećem dijelu druge knjige autor se bavi konverzacijom, osobito oblikom šala, anegdota, duhovitih izreka (*facezie*), kojima se dvoranin mora znati primjereno, diskretno, na zanimljiv način, najkraće rečeno skladno poslužiti da bi društvo zabavljao i u tim zgodama koristio razboritost i sva sredstva koja se crpe iz bogatog književnog opusa talijanskih književnih uzora:

Neka dvoranin, naprotiv, kad mu se pruži prilika bude rječit, a u političkim raspravama oprezan i pametan, i neka bude toliko razborit da se uzumjet bude prilagoditi prilikama u sredini gdje se zatekne. (Castiglione, 2000: 279)

U trećoj se knjizi izgrađuje slika dvorske gospe (*donna di palazzo*):

Za dvorsku gospu vrijede jednaka pravila kao i za dvoranina, a to znači neizvještačenost, plemenitost, prirodna skladnost u ponašanju, duhovnost, odbojnost prema oholosti i zavisti, a osobito nježnost po kojoj se njezina ženstvenost i ljepota razlikuju od dvoraninove nepokolebljivosti. (Čale, 1989: 116)

Dakako, Castiglione naglašava i obilježja izvrsne majke i supruge koja mora poznavati književnost, ples, umijeće konverzacije, ukratko sve odlike koje ju karakteriziraju kao skladnu osobu. Svježinu i živost ovom opusu daju rasprave zajedljivih opozicionara koji ženu uspoređuju s muškarcem kao nesavršeno biće i pogrešku prirode, ali njezini branitelji uzvraćaju nizom značajnih povijesnih i legendarnih primjera žena koje dokazuju suprotno. Knjigu završava rasprava o

dvoraninu i dvorskoj gospi u odnosu na ljubav u njezinim raznovrsnim pogledima te obuhvaća pitanja koja su se analizom razvila do *ars amandi* dvorskoga života.

Četvrta knjiga rasprava je o odnosima već izgrađenog savršenog dvoranina prema njegovom vladaru. Ističe se kako dvoranin vladaru ne smije ugađati, već ga treba mudrim i razboritim savjetima voditi na dobar put odmjerenosti – kao najsavršenije vrline, koja je preduvjet ostalima: moći, pravednosti, plemenitosti. Poštuju se i mnoge druge osobine koje nastaju iz vladarove razboritosti kao što su darežljivost, žudnja za čašću, poniznost itd. Autor nabraja zatim vrste vladavine i kao najbolju ističe apsolutizam to jest, vladavinu jednog vladara, ne republike. Sloboda svakog čovjeka je najveći božji dar i svi zaslužujemo živjeti prema dobrim zakonima. Knjigu završava uzvišenim tonom i opsežnim izlaganjem Pietra Bemba koji izlaže teoriju platonske ljubavi kao religiozne kontemplacije ljepote i kao približavanje čovjekove duše Bogu.

Idealan dvoranin, idealna dvorska gospa, idealan vladar, inspiracija knjige u znaku platonskog učenja, nesumnjivo udaljuju Castiglioneovo djelo od zbiljske istinske stvari koja je bila temeljno načelo Machiavellijeve metode, ali to ne znači da je Dvoranin apstraktan književni proizvod. (Čale,1989:115-116)

Upravo suprotno, takva knjiga i kao traktat i kao umjetnost na osobit način dokazuje visoke duhovne dosege i značajne ljudske poglede na posve konkretne prostorne i vremenske stvarnosti. U njoj se, prije svega, ostvaruje znanje i iskustvo autora kao iznimno obrazovanog dvoranina, poznavatelja dvorskog načina života. Castiglione je bio čovjek plemenite krvi čiji se odgoj, odanost, časnost, ujednačenost i smisao za ljepotu uvelike odražavaju u liku idealnog glavnog junaka. Dijaloška struktura temelji se na realnosti konkretnog urbinskog dvora i povijesnih osoba u iznimnom društvu koje raspravlja, a raznoliko je po dobi, pogledima, krajevima iz kojih pojedinci potječu i njihovim položajima. To su izvanredno profinjeni i učeni ljudi koje ujedinjuje intimni ceremonijal večernjih sastanaka i nazočnost dviju plemenitih i ljupkih gospi. To društvo u spontanim razgovorima izražava svoja mišljenja o savršenosti koju riječima oblikuju u savršenog dvoranina. Možemo zaključiti da upravo ti ljudi kreiraju san idealnosti koji oblikuje način razmišljanja i težnju cijele zajednice. S obzirom na ideale koji su prikazani kao vrsta životnog usmjerenja i njihovim moralnim vrijednostima, u ostvarenju idealnog dvoranina odražava se svijetlo zrele renesansne kulture, koja je

u kriznim vremenima i teritorijalnoj podijeljenosti Italije svijetu pružila neugasivu iskru svoje razboritosti, skladnosti i ljepote. (Čale, 1989: 117)

Autor obrađuje svoju temu u preglednom, jasnom i decentnom stilu, u inspiracijskom okružju te stvara daleko najkvalitetniju prozu svojega doba. Između realnosti i imaginacije, između osobnog i društvenopovijesnog iskustva kojemu treba težiti, na lekcijama životnih iskustava i klasičnih uzora s jedinstvenim ciljem da se dosegne sveopća savršenost, kao pokretač snage stvaralaštva renesansnog čovjeka. (Čale, 1971: 117)

Dvoranin je djelo aristokratskog duha, ali i dobrog shvaćanja života, jedna je od klasičnih knjiga ne samo talijanske nego i europske kulture koje nije bilo nepoznato ni u hrvatskoj kulturnoj tradiciji. Suvremeni korijeni naše književne riječi također sežu u bogato razdoblje nacionalne renesansne književnosti. *Dvoranin* se u našim krajevima čitao u izvornim izdanjima i bio je po svemu sudeći u određenim krugovima omiljena knjiga. Prema analogiji s dobro poznatim podacima o kulturnim i književnim dodirima hrvatsko-talijanskim, to bi nam bilo jasno kad i ne bismo znali za neke indikativne vijesti koje o tome već svjedoče. Kvaliteta i popularnost *Dvoranina* potvrđivale su se njegovim europskim uspjehom u 16. stoljeću koji je prisutan sve do danas. (Čale, 1971:120)

3. Benedikt Kotruljević: *O trgovini i o savršenom trgovcu (Della mercatura et del mercante perfetto)*

Tijekom 16. stoljeća u Dubrovniku se razvio novi društveni sloj kojemu je bilo nužno obrazovanje putem naučnih sadržaja kao npr. udžbenika iz udvornog ponašanja, udžbenika o vlasti i pedagogiji, dvostrukom moralu, ali i traktata o dvostrukom knjigovodstvu. Dok je Castiglioneov *Il Cortigiano* zbirka naputaka o kontroli emocija, usporedno je F. Petrić 1573. izdao rukopis Benedikta Kotruljevića pod naslovom *O trgovini i o savršenom trgovcu (Della mercatura et del mercante perfetto)*. Naime, on je prvi nakladnik ove značajne Kotruljevićeve knjige premda ju je Kotruljević napisao još 1458. godine. Petrić je promijenio izvorni naslov djela *Il libro dell' arte di mercatura* u *Della mercatura et del mercante perfetto (O trgovini i o savršenom trgovcu)*, po kojemu nam je danas poznat. (Bačeković 2006: 293-294) Trgovačka moć bila je jedna od najznačajnijih djelatnosti toga vremena, a trgovac je bio ključna figura i zagovaratelj novih tehnika i razmjena informacija. (Prosperov Novak 2008: 20) Kotruljević u posveti Franu Stjepoviću, glasovitom dubrovačkom trgovcu, izražava nezadovoljstvo time što je u trgovačkoj vještini zatekao nered, neosvještenost, razuzadnost i besmislenost. Rastužuje ga i boli činjenica da je tako važna vještina došla u ruke ljude koji ju zloupotrebljavaju i zanemaruju. Polazi od mišljenja kako se mudri ljudi ne bi trebali samo zadovoljavati svojim iskustvom već ga zapisati i prenijeti potomcima.

Stoga sam se više puta pripremao da o tome pišem i da u tome poučim, da pružim potrebna pravila iz te vještine i da uklonim iz nje zablude i zloupotrebe koje su je svele na nečasne šale, na himbenost, nevjeru i vjerolomstvo. (Kotruljević, 2016:12)

Kotruljević ističe da je vrlo zahtjevno baviti se trgovinom zbog raznolikosti elemenata koje ona sadrži: *Teže je stvoriti trgovca negoli suca.* (Kotruljević 2016: 13) Upravo zbog njezine kompleksnosti odlučio je pisati nekim redom pa djelo raspoređuje u četiri knjige. U prvoj knjizi se raspravlja o porijeklu, oblicima i biti trgovine. Navodi da bi svaki čovjek koji upravlja stvarima ili nekom djelatnosti prvo trebao promisliti u sebi i srediti svoja unutarnja razmišljanja kako bi kasnije mogao na temelju svojeg uma funkcionirati u vanjskom svijetu:

... jasno nam je da je sasvim nemoguće da se bez unutarnjeg shvaćanja i razmišljanja o naravnim stvarima može razumno postupati u bilo kojem vanjskom djelu. (Kotruljević 2016: 18)

Drugim riječima, bez unutarnjeg poimanja i razmišljanja o moralnim stvarima teško je ispravno postupati u bilo kojoj izvanjskoj situaciji. Iz toga možemo zaključiti da svaka sposobnost, osobito one koje su dio produktivnog djelovanja, proizlaze iz prirode, a njima pripada i trgovačko umijeće. (Bačeković 2006: 296) Autor iznosi definiciju trgovine i razliku između pojmova roba i trgovina jer tu leži temelj ovoga djela i navodi osobe kojima je zabranjeno trgovanje: osobe plemenitog roda, kraljevi, knezovi, baruni i dječaci prije zakonom propisane dobi, zatim rasipnici i neuki, lopovi, krivotvoritelji robe i njima slični. (Kotruljević 2016: 22) U trećem poglavlju autor govori o svojstvima osobe trgovca. Važno je njegove prirodne sklonosti uočiti već u djetinjstvu, a ako posjeduje sklonosti prema nekom drugom zanatu, nikako ga ne prisiljavati.

Ako je ta osoba živahne naravi i ugodne vanjštine, izvrsna karaktera, nije odveć šarovita ni skitalica i teži za čašću i dobitkom te je mori želja da zaradi, onda možemo s pravom misliti da je pogodna za takav posao, u kojem je cilj: časno steći. (Kotruljević 2016: 25)

Osim prirodne sklonosti vrlo je važno da je osoba rođena od trgovca, no samo podrijetlo nije dovoljno. Mladom trgovcu potrebna je osoba koja će ga voditi i osposobljavati. Kad se te dvije stvari združe oblikovat će se savršeni trgovac. (Kotruljević 2016: 27)

Druga knjiga posvećena je vjeri, koja je prvi temelj poštenog života čovjeka pa tako i trgovca i koja ga krase i vodi k željenju cilju. (Bačeković 2006: 27) U njoj govori o poštenom načinu poslovanja, dugovima, kamatama i onime što je dopušteno činiti. Poziva trgovce na savjesno trgovanje uz anđeoski nauk, a na kraju ističe da mu je izvor bio zbornik kanonskog prava. (Kotruljević 2016: 98)

U trećoj knjizi govori se o dostojanstvu, čestitosti, etičkim i profesionalnim osobinama trgovca. Iznesena su i prva svjetska pravila poslovnog morala i moralnog lika trgovca i bankara, a većina njegovih stajališta prihvatljiva je i danas. Trgovčevim moralnim vrlinama posvetio je veću pozornost nego dio suvremenih teoretičara menadžmenta. (Bačeković 2006: 297)

Trgovac uz moralno ponašanje u poslovnom životu i u privatnome mora poštovati visoke moralne vrijednosti. Kotruljević mu preporuča da postupa etički u cijelome životu i da u svemu bude odmjeran. Zbog ovakvog razmišljanja autora možemo promatrati kao sljedbenika ideala i vrijednosti koje će se potvrditi kao osnova humanističke kulturne obnove. Njegovo tumačenje da je svestrano obrazovan čovjek savršena slika trgovca koju gradi na moralnim vrijednostima. Izvore svojih mišljenja temelji i crpe u bogatoj tradiciji oslanjajući se na djela Pitagore, Sokrata, Aristotela, Seneke, Cicerona, Vergilija, Ovidija, Augustina, Boetija i mnogih drugih autora (Bačeković 2006: 296) Najzanimljivija su mnoga poglavlja u kojima *studia humanitatis* opisuje trgovca kao renesansnog nadčovjeka autentičnog čovjeka za sve oblike stvarnosti. Kotruljevićev *uomo universale* svoju inovativnost gradi na moralnoj razini. (Prosperov Novak 2008: 20)

Protivno je od čestitosti biti ništarija, lakoumnik i nepostojan čovjek. Trgovac mora biti postojan, držati mnogo do svoje riječi i čuvati u najvećoj potpunosti svoje obećanje, koje ne smije ni u čem umanjiti. (Kotruljević 2016: 112)

U četvrtoj knjizi najveći je dio posvećen obiteljskoj zajednici i ženi trgovca koja ima bitnu ulogu u njegovom životu. Autor se poziva na izreku Valerija Maksima: *Što vrijedi vani biti krepak ako se kod kuće loše živi.* (Kotruljević 2016: 129)

Na prvom mjestu vrlina idealne žene jest poštenje, koje se ostvaruje u poniznosti. Ističe kako žena mora biti: mudra, ozbiljna, nježna, dobrotiva, radišna, religiozna, odmjerena i uvijek zaposlena. Kotruljevićev čovjek mora poštovati tradiciju braka, a kada to ne čini žena dopušteno mu je da bude kritičan prema njoj, ali nikad nasilan. Za Kotruljevića je trgovina djelatnost u kojoj se ostvaruje čovjek, čija je zadaća ustrajati cilju sretnoga života i njegovom očuvanju pri čemu će mu zasigurno pomoći umijeće trgovanja. Knjiga nije namijenjena samo trgovcima i poduzetnicima već svakom čovjeku koji u njoj može pronaći načela koja Kotruljević predstavlja. (Bačeković 2005: 298) Djelo sadrži idejno-tematska i sadržajno-motivirana preklapanja s idejama i problemima europskog humanizma. Tekst je iznimno bogat filozofskim refleksijama, razmatranjima o ljudskoj naravi i o čovjeku kao duhovnom i svjetovnom individualcu. Trgovac svoje dostojanstvo i izvrsnost može zahvaliti prirodnim sklonostima, razumu i volji, kao i znanju i kulturi. Velike humanističke kulture, odgojem i obrazovanjem, znanjem i osjećajem kao i osobnim iskustvom umješna poslovna čovjeka, Kotruljević je sudionik intelektualnog i društvenog života

svog vremena. Svoj nacrt savršena trgovca izgradio je na *antropološko-metafizičkoj osnovi Aristotelove racionalističke etike, prvih univerzalnih principa i korijena moraliteta, uzimajući mudrost kao pravilo pravednosti i kriterij vrijednosti, razum kao osnovu života pojedinca u društvu.* (Schiffler 1996: 134)

4. Nikola Vitov Gučetić

4.1 *Dijalog o ljepoti (Dialogo della Bellezza)*

Nikola Vitov Gučetić rođen je 1549. u Dubrovniku. Izgrađuje se ponajviše u zatvorenosti svoje knjižnice u ljetnikovcu u Trstenome, koji je bilo oaza njegovoga stvaranja. Brojni autori ističu njegov um, pamćenje, vrline i poznavanje filozofije što dokazuje i titula doktora filozofije i teologije koju mu je dodijelio papa Klement VIII. Osobite dvojbe donosi pitanje njegovoga školovanja, dok jedni spisi tvrde da nikad nije boravio izvan Dubrovnika, drugi spominju njegov studij u Padovi i drugim talijanskim gradovima. Ljerka Schiffer navodi kako pri čitanju njegovih rukopisa iz Urbinske biblioteke u Vatikanu nailazimo na nesumnjive dokaze da je bio izvan svoje domovine, ali ne na školovanju. Sedam puta je bio biran za kneza dubrovačkog, a oženio je Maru Gundulić. Bio je i aktivni član nekih akademija u svojoj domovini, ali i izvan nje, o čemu svjedoče njegova djela (*Governo della famiglia, Dello Stato delle Repubbliche*). (Schiffler 2007: 13-14)

Gučetić objavljuje u Veneciji 1581. godine djelo *Dialogo della Bellezza detto Antos (Dijalog o ljepoti nazvan Cvijet)*, posvećeno Niki Zuzorić sestri Cvijete Zuzorić. U posveti ne slavi samo fizičku ljepotu već spominje i duševnu čistoću i vrlinu.

Mnogo je vrlina što jasnim svjetlom uresiše podjednako drevne kao i današnje žene, vrlo dična moja gospojo, među kojima i vašu ljubaznu sestru Cvijetu, što podjednako po ljepoti tijela i čistoći duše, kao i mnogim drugim vrlinama danas rijetkim u smrtnih žena, može ne samo ići ukorak s drugima, nego i koji korak pred njima... (Gučetić 2008: 112)

U predgovoru autor navodi kako nije dostojan pisati o vrlinama Cvijete Zuzorić pa je htio barem ovim *Dijalogima* ukazati joj čast i poštovanje. Dijaloge o ljepoti i ljubavi odlučio je odaslati mnogima koji se žele upoznati s njima, a posvetio ih je Niki jer je ona dostojna sestra Cvijeti i združene su u ljepoti, plemenitoj krvi i razboritosti duha. (Gučetić 2008: 113) Ljepotu veliča kao božanski duh i ukras čestitosti te ju takvu želi predstaviti svijetu. Ideal ljepote koji je u njegovim traktatima oblikovan filozofski, odražava upravo onaj ideal koji je vidljiv u renesansnoj epohi, posebice u

pjesničkoj tradiciji dubrovačkih petrarkista. Povezanost i srodnost motiva susrećemo kod koncepcije ljepote ljubavi s kultom erosa i žene (gospoje) i u stvaralaštvu dubrovačkih pjesnika kao što su: Džore Držić, Šiško Menčetić, Nikola Nalješković, Dominko Zlatarić, Dinko Ranjina. Njihove težnje i teorije o nebeskoj i zemaljskoj ljepoti, ljubavi, pojam duše i njene sudbine, pomiču k središtu duhove težnje Europe. U *Dijalozima* Gučetić pomno koristi popularnu renesansnu tematiku ljepote i ljubavi. No kako bi sam razgovor bio od početka shvaćen kao vrijedan doprinos filozofskoj misli, autor se pobrinuo smjestiti sugovornice u ljetnikovac; *pod onu lijepu hrid kraj bistra potoka*. (Zagorac 2007: 614)

U početnome dijalogu sugovornice su mu dvije žene, Cvijeta i Mara (vlastita žena), a oblik dijaloga razbija dotadašnju formu traktata i monotoniju. Ovime se njegovo djelo ističe kao jedno od vrlo aktualnih renesansnih rasprava o ženi i njezinoj superiornosti, odnosno inferiornosti u odnosu na muškarca i to je jedna od bitnih, premda rijetko tematiziranih odrednica renesansnog mišljenja. (Erna Banić-Pajnić 2012: 50) Autor odabire žene jer smatra da su intelektualnije od muškaraca (poznaju književnost i kontemplativne vrline). Na samom početku dijalog počinje zanosnom hvalom Cvijetinoj ljepoti koja je uvod raspravi o ljepoti gdje su uočljivi mnogobrojni petrarkistički motivi i epiteti:

... najprije kosa satkana poput najsjajnijeg zlata; čelo koje je po svojoj ljepoti nalik na nebo kad je najvedrije; obrve kao dva ljubavna luka; oči svijetle i jasne kojima mogu zavidjeti najljepše zvijezde neba; lice tako krasno i tako divne boje da uvelike nadmašuje svaku svježru ružu u njezinu najživljem cvatu, a osim toga takva oblika da ga ne bi mogao isklesati nijedan vješt umjetnik; nos, koji je razmjern s licem, upravo odgovara savršenstvu vaše anđeočke ljepote... (Schiffler, 2007: 24)

Gučetić započinje djelo opisujući zanosno žensko tijelo i ljepotu, veličajući kult žene koji je u tadašnjoj literaturi bio česta tema. Osobito je bio opjevavan lik Cvijete Zuzorić, pjevani su joj soneti (Tasso, Simoneta, Ranjina), a bila je i inspiracija mnogim umjetnicima. Njegov hvalospjev Cvijeti zasigurno je značajan dokument filozofova priznanja ljepoti iz koje se izdiže ljepota duše. Dok se pita što zapravo ljepota jest i iz čega ona proizlazi, drži se mišljenja Aristotela i smatra da je to više ljudski nego prirodni zakon. (Schiffer, 2007: 25) Posebno je intrigantno poigravanje Aristotelovim mislima koja se na prvi pogled oblikuju kao paradoksi tvrdnji koju želi

dokazati, dok na kraju završavaju interpretativno prikazane kao misli odgovarajuće kršćanskom nauku. (Zagorac, 2007: 614)

Autor ističe kako nemaju svi istu želju za posjedovanjem ljepote te zaključuje kako ona mora proizlaziti iz neke želje. Proučavajući ljepotu možemo naići na dva načina razmatranja, subjektivni pristup ovome fenomenu i objektivni pristup koji proizlazi iz njezine prirode i same biti ljepote. Od početka autor predstavlja tezu o jedinstvu ljepote i dobrote, a zatim u dijaloškom obliku ispituje probleme i širi svoja razmatranja. Na temelju tvrdnji starih mislioca predstavlja ljepotu svijeta dok će iz te ljepote iščitati ljepotu tjelesnog svijeta. Iz te dvije dvojnosti istraživat će porijeklo njihova nastanka. Ljepotom naziva *proporciju, red i mjeru*, pozivajući se na platonike. Vodeću ulogu u shvaćanju ljepote duše nad tjelesnom ljepotom ima platonička teorija jer naša duša je puna formalnih ljepota, ona je ta koja postavlja spoznaje i sudi. U svom književnom opusu svijet pjesničkoga korespondira s filozofskim, a onaj koji promatra prizore ljepote ujedno je i njezin mislitelj i tumačitelj. Svijet čovjeka biva uvučen u filozofsku i religioznu spoznaju, u svijet božanske ljepote. Tek tada nam se otkriva stvarnost – izvanjska ljepota je u izravnoj povezanosti s ljepotom duše, koja je ujedno Bog. Čovjek živi s ljepotom i živi za nju. Ljubav prema lijepom zahtijeva propitkivanje, stoga se može reći da kada se teži lijepom, teži se k dobrom, a dobro je Bog i dobro je istina. (Zagorac 2007:615)

Autorovo poimanje ljepote obuhvaća dvije teorije renesansnog mišljenja, jedan po kojemu načelo ljubavi ima estetsko, a drugi zbiljsko značenje, dok je svjetska ljepota slika one božanske. Prihvaćajući samo ljepotu duše, pobija odnos suprotnog para ljepote i onoga ružnog. Na koncu, ističe kako *ljepota nužno treba biti jedna stvar, koja to jest po svojoj biti* i iz te jedinstvene ljepote posjeduju svoju ljepotu sve stvari i sudjeluju u njoj. Na taj način se poistovjećuje slika ideje i bića. Autor kroz djelo istražuje definiciju ljepote i poimanja ljepoga prateći moralno-religiozni i kozmološki aspekt. (Schiffler 2007: 25)

Središnja točka ljepote jest ideja a iz nje pokreće četiri kruga ljepote: duh, duša, priroda, prva materija. Naš duh je viša moć naše duše i on je u nama stalan, dok je duša pokretna u sebi, a božanstvo s pomoću ideja upravlja nižim stvarima i počelo svih stvari jest u božanstvu. Materija se tu nalazi kao temelj svih prirodnih stvari. Ideju ovakvoga kruga, gdje se duh i stupnjevi ljepote svode na krugove, Gučetić preuzima od Platona. Božanstvo je ono od kojega sve kreće, a potvrdu toga vidimo u njegovom iskazu: *Ljepota je ono što se sviđa našoj duši s pomoću osjetila koja se*

stječu oko uživanja jedne ljepote. (Gučetić 2008: 124) Razmatrajući formu ljepote, o tomu je li ona tjelesna ili bestjelesna, proširuje se definicija ljepote na pojam dražesti (*grazia*). Talijanska literatura već od Dantea prepoznaje ljepotu u ovome pojmu. Nemoguće je pronaći traktat o ljepoti koji o tome ne govori (M. Ficino, P. Bembo, Leon Hebrejski), tako Miho Monaldi u svojem dijalogu *Irene, Ovvero della bellezza* (Venezia, 1599.) raspravlja o pojmu dražesti i predstavlja ju kao uvjet ljepote, a istovremeno i samom ljepotom. (Schiffler 2007: 26)

U osnovici, autor ljepotu tumači kao pojam nečega duhovnog i opisuje to u jednoj rečenici: *Ova ljepota, kao bestjelesna stvar, pritječe iz božanske duhovne ideje u naše materijalno dobro.* (Gučetić 2008: 138) Ipak, on razlikuje božansku ideju i ljepotu. Ljudsko tijelo kao materija izloženo je ideji, božanskoj svjetlosti, oblik u kojemu nalazimo ljepotu. (Schiffler 2007: 25-27)

Na kraju dijaloga o ljepoti raspravlja se o stidljivosti kao najljepšem uresu lijepe žene i kao moralnoj kvaliteti i u konačnici pohvala ljepoti žene koja je zahvala Bogu kroz divljenje ljudskoj duši i božanstvenosti čovjeka. Toj pohvali priključuju se mnogi naraštaji pjesnika onoga doba. Zaokupljeni su fenomenom ljepote i ljubavi prema *gospoži*. Žena i opis njezine ljepote (Ranjina, Šižgorić, Crijević, Menčetić, Držić, Nalješković) i svi njihovi estetski i pjesnički ideali poistovjećuju se sa zajedničkim ciljem i filozofskim razmatranjima ljepote. (ibid: 35-36) Gučetić slike ljepote oslikava autentičnim i konkretnim primjerima. Temeljni stavovi neoplatonizma zastupljeni su u njegovim filozofskim traktatima, a ponajviše u njegovim interpretacijama ljepote i ljubavi. Ostavio je trag i sliku jednog vremena, sredine i života sveukupnog dubrovačkog podneblja. (Schiffler 2007: 45)

4.2 *Dijalog o ljubavi (Dialogo d'amore)*

Dijalog o ljubavi (Dialogo d'Amore detto Antos) drugi je Gučetićeve dijalog, objavljen u Veneciji 1581. godine. U renesansnom prikazu svijeta ljubav postaje dimenzija i načelo pa s novim razdobljem mijenja se i oblikovanje ideje ljubavi. Renesansni traktati koji vode rasprave o ljubavi traže njezino vizualno i mistično značenje i postavljaju ju kao izvor životne filozofije. Ljubav se definira preko pojma ljepote, ona je ili želja za ljepotom ili želja za rađanjem, reprodukcijom u ljepoti. Ljubav i ljepota su sinonimi, nerazdvojna dva pojma koji se međusobno objašnjavaju. (Schiffler 2007: 35) Kroz značenje, svrhu i bit ljepote stvaraju se i oblikuju pitanja o lijepom i ljubavi. Ti nerazdvojivi pojmovi zadobivaju prošireni duhovni značaj i nastupaju kao načelo bića. Gučetić ističe da: *ljubav jest Bog ukoliko on oslobađa našu dušu i demon budući da naše prirodne strasti vodi k najvišem dobru.* (Gučetić 2008: 243) Ljubav je ideja vodilja rođena u kaosu koja izražava potrebu za savršenstvom i idealima, ona je prvi razlog zbog kojega su stvorene stvari i bića dobili prirodni ukras. (Schiffler 2007: 35)

Gučetić ljubav dijeli na dvije vrste, na svjetovnu i božansku. Božanska ljubav čovjeka i njegovu dušu osnažuje činiti božanske i čestite stvari, dok svjetovna ljubav potiče na nečasno. Ovdje se uočava neoplatonički duh koji povezuje standardno određenje ljepote s kršćanskim idealom vjerskog i moralnog vrhunca. Konceptija ljubavi bliža je novoplatoničkoj negoli kršćanskoj tradiciji, ali autorovo je stajalište ipak kršćanski utemeljeno. To je vidljivo u njegovom shvaćanju stvaranja, gdje je prije svega naglašena uloga volje Božje iz čega se onda može ponešto zaključiti i o njegovu viđenju podrijetla ljubavi:

... sad na ono što me pitate odgovaram da se s pravom za ljubav kaže da bićima predstavlja dobro; jer drugog uzroka postanka svemira ne možemo naći do božanske volje, koju je pokrenula da učini taj veliki učinak njezina velika ljubav; i budući da je volja uzrok iz kojeg je nastalo stvaranje svijeta, nužno će ta ljubav stvorena iz volje morati biti ... moć koja svim stvorenim stvarima očituje dobro, to jest predmet prvog sveopćeg uzroka svijeta. (Banić-Pajnić 2012: 56)

Autor naglašava i važnost spoznajnog trenutaka koji je nabitniji i za ljepotu i za dobrotu, a pomoću kojeg spoznaje postaju načelom duhovne ljubavi. Uspoređujući

Božju i čovjekovu ljubav Gučetić navodi: *naša ljubav proizlazi iz ljepote i dobrote stvari, iz Božje ljubavi stvari proizlaze u ljepoti i dobroti.* (Banić-Pajnić 2012: 57) Vidljivo je naglašavanje mišljenja neoplatoničara po kojima je uzrok stvaranja svijeta ljubav kojom Bog ljubi svoju vlastitu bit.

Razmotrimo li Gučetićeve tumačenja ljubavi, možemo zaključiti da je njegov angažman djelu prvotno orijentiran na djelovanje ljubavi kao osjećaja koji se različito odražava na različitim razinama bića, a koje on detaljno opisuje (bol i užitek u odnosu sa ljubavnicima, ljubomora, zavist vezane uz ljubav itd.). Upravo ti osjećaji u središtu su promatranja i očitovanja ljubavi što proizlazi iz Boga u ljudskom svijetu i na samom početku i završetku dijaloga govori o ljubavi kao primarnom osjećaju. Kako bi slikovito opisao očitovanja i učinke ljubavi Gučetić daje primjer Marina vlastita zapažanja u doživljavanju ljubavi prema Cvijeti. Većinu dijaloga čine upravo njezine poruke ljubavi i divljenja Cvijeti. (Banić-Pajnić, 2012: 52)

4.3 Upravljanje obitelji (*Governo della famiglia*)

Djelo Nikole Gučetića *Upravljanje obitelji (Governo della famiglia)* objavljeno je 1589. godine u Veneciji i raspravlja u razgovoru sa Nikolom Bunićem o obitelji kao središtu društvenog života. Djelo je nazvano i prvijencem pedagoške sustavnosti zbog niza pedagoških teorija popularnih u ono vrijeme. Autor također iznosi teze o kućnom gospodarstvu, o posjedima, odgoju djece i njihovom obrazovanju. Raspravljajući o dijelovima jednog kućanstva i o svim međusobnim odnosima u njemu, Gučetić želi razjasniti sve te odnose prvenstveno sa konkretnih stajališta i uputstva za praktičan život, ističući kršćansku odgojnu doktrinu i Platonov nauku. U pisanju naputaka služilo mu je posebno Ficinovo čitanje Platona i platoničkih stajališta. (Gučetić 1998: 7-8) Autor svoja stajališta temelji na stvarnom iskustvu školstva Dubrovačke Republike, industrije, zakonodavstva i ekonomskog razvoja kako bi iskoristio situaciju i dao korisne upute i savjete dubrovačkoj sredini. Povodeći se u mnogomu za Aristotelom, svojim životnim uzorom, tokom cijele svoje inače male rasprave, daje uvid u obitelj kao sastavni dio života.

Obitelj mu je posebno važna zajednica kao jedna od sastavnica države, ona nije samo prva zajednica od koje nastaje država već i društvena, gospodarstvena i pedagoška zajednica. Gučetićeve teorijske upute načela i zahtjevi u skladu su s

razvojem humanističkog odgoja. Juvenalovu postavku o zdravom duhu u zdravom tijelu, možemo tumačiti kao naprednu misao koja je sve usmjerenija na cjelovit odgoj. To pak, pokazuje Gučetić svojom prvom pretpostavkom upravljanja kućom, odnosno obitelji kao najsitnijom ćelijom:

da bi se znalo dobro upravljati vlastitim gradom potrebno je i neophodno znati upravljati vlastitom kućom (che per saper ben governare la Città, conviene è necessario saper bene governare la propria casa). (Gučetić 1998: 74) Odmah na početku ukazuje na zadaću *gospodarskog nauka: on mora muža i ženu naučiti ispravnom i ćudorednu životu.* (Gučetić 1998: 73)

Idealan otac obitelji i pravi gospodar ima svoju kuću, ali kuću treba graditi i opreмати prema svome socijalnome statusu, kako ne bi naštetio obitelji. Gučetić raspravlja o svim dijelovima kućanstva i o svim odnosima koji se u njoj javljaju (muž-žena, otac-sin, gospodar-sluga, gospodar-posjedi). Druga važna linija autorove rasprave jest naglašena kršćanska doktrina. Obitelj je temeljna zajednica od koje se država sastoji. Uloga obitelji važna je i kao *politička, pedagoška i gospodarska zajednica, a ne samo prva zajednica od koje nastaje država (u Aristotelovom smislu).* (Gučetić 1998: 9) Odnos muža i žene smatra osnovom sretne i skladne obitelji u kojoj djeca imaju pravilan odgoj. Dužnost oca je voljeti djecu i skrbiti za njih, a jedina stvar koja održava bračnu zajednicu je ljubav. On bračnim parovima pristupa ravnopravno i navodi kako je rastava moguća samo u slučaju bludnog prekršaja, no i tada se smatra velikim grijehom. Muškarac mora paziti na svoje ponašanje jer on je uzrok ženinog ponašanja. Naime, navodi i sedam zakona kako bi se žena trebala ponašati prema mužu koje je sastavio iz Aristotelovih spisa i dodaje osmi: *Žena mora muževljeve poslove osjećati kao svoje kao što i muž mora ženine.* (Gučetić 1998: 19) Nadalje, analiziraju se odnosi između oca i djece. Otac mora u svrhu dobra voljeti svoju djecu. Gučetić se i u ovom odnosu poziva na Aristotela i njegova četiri zakona: rađanje djece, odgoj, stjecanje znanja i četvrti – mora biti primjer u njihovom životu. Slijedi odnos gospodara i slugu. U kući gospodar pokreće slugu u aktivnostima. S obzirom da postoje različite vrste sluga, prema svakoj se treba drugačije postupati. Postoje slugu po naravi, zakonu, sluga iz zadovoljstva i vrline i sluga za plaću. Autor preporučuje *blagost* i dobar odnos prema slugama, ali ipak prema nepristojnim i

svoje glavim slugama treba biti tvrd i ponosan. Sluшкиnje trebaju biti čiste i uredne i preporuka je da se gospodarice ne upuštaju u odnose s njima. (ibid: 23)

U četvrtom dijelu, gdje proučava odnos gospodara prema posjedu, Gučetić naglašava da svi posjedi trebaju biti u privatnome vlasništvu. Gospodar mora imati mjeru, autor se protivi gramzivcima koji nemaju granice u stjecanju novca. *Da bi se prikupilo bogatstvo treba raditi ispravnim i odgovarajućim postupcima pri čemu se treba voditi filozofskim ali i kršćanskim načelima.* (Gučetić 1998: 24)

Autor zaključuje da odgoj mladih naraštaja postavlja temelje zdravog, fizičkog kao i intelektualnog razvitka umnih sposobnosti, oblikovanja temeljnih elemenata moralnog lika djece. Nadalje, doprinosi razvijanju smisla za estetsko doživljavanje, način života i stjecanje radnih navika. Kritizira loš odgoj djece te nakon postavljanja sadržaja i zadataka odgoja, brine o mnogim pojedinostima i zaustavlja se na moralnim i pedagoškim funkcijama glazbe kao posebno značajnim činiteljima skladne osobnosti. (Gučetić 1998: 23)

Gučetić se u svojoj knjizi dotiče i brbljivosti žena pa upravo ovu osobinu ističe kao jednu od nagorih, smatrajući da brbljivost žene ne pokazuje njezin osebujan vokabular već nemogućnost šutnje. Autor i njegov sugovornik s nostalgijom govore kako je mali broj žena koje su šutljive, plahe i škrte na riječima, a veliku većinu onih drugih ne žele ni spominjati imenom jer je to na sramotu njihovim muževima koji se ne brinu o svojem dostojanstvu. Za žene koje nisu brbljave konstatiraju da su razborite u razgovoru što izaziva divljenje, a divljenje izaziva poštovanje. Žena divljenje može zavrijediti i nekim drugim stvarima, primjerice baveći se dostojanstvenim poslovima poput vezenja, predenja i tkanja. Nije preporučljivo niti da se žena znatiželjno pokazuje na prozorima, promatrajući događanja na ulici te ne bi trebala izlaziti prečesto iz kuće. Muž koji brine o čestitosti kuće trebao bi uvijek posmatrati ženu da ne provodi previše vremena sa sluškinjama i da u kuću ne pušta bezobrazne i nepoštene žene. Usprkos svim mjerama opreza žensku čestitost razmatraju kao krhku kategoriju upravo zbog njihovih opakih jezika, žena može preko noći prouzrokovati nečiji bijes, a svako žensko okupljanje i prijateljstvo smatralo se prilikom za klevetanje. Gučetić tako upozorava: *Žene najbolje čuvaju samo ono što ne znaju.* (Zagorac 2008: 620) O nemoći žena govori i tadašnji pravni sustav, žene treba držati podalje od obiteljskih poslova jer ne znaju čuvati tajne, a sudci su sumnjali i u ženino svjedočenje jer su je povezivali uz praznovjerja, vješticearenja i čarobnjaštvo. Žene su bile tada slabašne i nježne, a time i sklonije tim utjecajima.

Pojedini autori vežu zanimanje države za osuđivanje vještica direktno povezanim sa promjenom slike o ženi u renesansi: *od opasne, zle, pa i nasilne do, doduše prepedene, ali umiljate, nježne i aseksualne.* (Zagorac 2008: 621)

Renesansni tekstovi o ženama tumačeni su uzvišeno, sentimentalno, ljubavno, veličanstveno i udvarački, ali ako ih stavimo u razmjer s raspravama uočavamo nesklad i paradoks literarnog teksta i svakodnevice. Ženi, uz sve njezine kvalitete i divljenja, nije mjesto u javnom životu, a primjere pronalazimo ranije i u Gučetićeve *Upravljanju obitelji.*

4.4 Posveta Mare Gundulić

Gučetićev dijalog *Rasprava o Aristotelovoj meteorologici (Discorsi sopra le Metheore d'Aristotile)* jedno je od njegovih istaknutih djela. Ovdje nećemo razmatrati njegov sadržaj, već posvetu po kojoj će se pamtili. Autorica teksta, Gučetićeva supruga, Mara Gundulić piše posvetu poznatoj dubrovačkoj pjesnikinji Cvijeti Zuzorić, koja je i njezina sugovornica u traktatima o ljubavi i ljepoti. Ovaj tekst bio je žestoka kritika stanovnika Dubrovnika i njihovih običaja stoga nije čudno što je prvo izdanje iz 1584. godine bilo povučeno i za njega se nije znalo sve do 1910. Mara Gundulić razmatra pojam ženske superiornosti te, dokazujući tu tvrdnju, izdvaja primjere slavni žena kroz povijest koje su se istaknule svojom erudicijom i razboritošću. Zanimljivo je promotriti stavove kojima Mara promiče svoju teoriju. Istražujući razloge zbog kojih muškarci smatraju žene nedoraslima za moralne vrednote, za stjecanje znanja i spoznaju stvari, ističe da bi, kad bi se vodili razumom a ne osjećajima, morali uvidjeti da je i ženski spol savršen:

Međutim, kad bi ovi htjeli biti manje osobni i suditi razumno, vidjeli bi da je naš spol isto onako savršen kao i muški u svojoj vrsti. Tako da se apsolutno ne može reći da je jedan vredniji od drugoga. (Banić-Pajnić 2004: 71)

Mara Gundulić predstavlja ono što neki autori označavaju *drugi glas* koji nam donosi humanizam, nasuprot ranijoj tradiciji koja ženu smatra manje dominantnom, posvećujući joj prvenstveno reproduktivnu funkciju, ograničavajući tako njezino djelovanje. Osim Aristotelovih teorija prisutna je i koncepcija suprotnosti parova, suprotnosti u kojoj je uz muško vezan pojam aktivnosti, topline, suhoga, dovršenosti,

aktualnosti i racionalnog, dok se ženskom spolu pripisuju pojmovi pasivnosti, hladnoće, vlažnosti, nedovršenosti, iracionalnosti. Ipak, jedna od temeljnih tvrdnji Mare Gundulić u potvrđivanju ženine superiornosti jest njezina tjelesna ljepota za koju se smatralo da je i izraz unutarnje ljepote duha pa ona napominje da će u dobro postavljenoj prvoj materiji i sama forma bolje funkcionirati: *Ljepota tijela je prava materija (vera materia) naše duše i učinak je proporcije tjelesnih sokova. Što su sokovi bolje usklađeni, duša je kreposnija (più virtuosa)*. (Banić-Pajnić 2004: 73) Muškarce i žene dovodi u neposrednu vezu s tjelesnom sastavom. Budući da žene imaju umjereni tjelesni sastav, a muškarci neumjereni, žene su u stanju ravnoteže i sklada s mnogim stvarima. Mara zaključuje da su sposobnije i zadovoljnije, da su inspirirane za savršenije discipline, a to su upravo *discipline eccellenti*. (ibid) Naime, muškarci su spretniji u oružju, priznaje autorica, ali to nam pokazuje samo njihovu fizičku nadmoć, ali ne i duhovnu.

Posvetu možemo sagledati i kao kritiku mentaliteta dubrovačkih građana, no iz teksta lako je zaključiti da su joj namjere mnogo veće. Uzimajući Cvijetu kao primjerenu predstavnicu ženskog spola Mara zapravo želi pisati o superiornosti žena. Njezino ime svjedoči jedan novi smjer razumijevanja žene i pojavljuje se pitanje srodnosti literarne i stvarne situacije. Kritika izrečena u posveti dokazuje dvije stvari: otvaranje novih pogleda na život te njihov sudar sa ustaljenim i podržanim stavovima opće društvene zajednice. Mara se ne ustručava uputiti kritiku svima koji se protive novoj pojavi, kao što je inteligentna, lijepa i poštena žena. U Cvijetinom liku sakupilo se više značajnih osobina nego što ih je tadašnja javnost mogla podnijeti. Mara i Nikola su u savršenom skladu sa stavovima, a njezin suprug u svojim dijalozima naglašava kako je prikladno da žene vode dijalog o ljubavi i ljepoti jer su to prije svega njihove odlike. (Banić-Pajnić, 2004: 69-74) Pritom iznosi tvrdnju kako su žene senzibilnije za stjecanje znanja od muškaraca jer imaju profinjeniji osjet, a sve spoznaje dobivamo preko osjeta. Stoga je njihov intelekt profinjeniji od muškog. U djelu vidimo pomak od tradicije gdje su se pohvalama ženi pripisivale samo vrline žene u domaćinstvu ili njihova uloga supruge i majke. Upravo takve pohvale su potvrđivale ženinu inferiornost i opravdavale njezinu podređenu ulogu u društvu, a sama potreba da se pišu rasprave o ženskom identitetu i dostojanstvu svjedoči stvarnu situaciju iz koje ta potreba proizlazi. O tome najbolje govori podatak da se još u renesansi postavljalo pitanje o tome ima li žena dušu i je li uistinu kompetetna za iste odlike kao i muškarac? Iz podataka i svjedočanstava prvotno nekolicine uglednih

žena, ali i muškaraca koji ustaju u obranu ženskog digniteta, jasno se iščitava da žena nije uključena u poslovni, društveni i politički život, a većini je žena obrazovanje nedostupno. Tek uskom krugu gornjih slojeva omogućena je privatna poduka. Usprkos tome što se upravo u renesansi pojavljuje niz učenih žena koje će svojim obrazovanjem biti istaknute u svijetu poput talijanske pjesnikinje Tarquinije Molza ipak se javni položaj žene neće još dugo promijeniti. Brojni traktati, čija se tematika svodi na obranu žene, govore da je žena koja se htjela istaknuti svojim intelektualnim kvalitetama, standardno predviđenima muškarcu, morala zataškati svoju žensku narav i na neki se način približiti karakteristikama muškarca: *Žena se, dakle, mogla potvrditi kao ravnopravno biće tek uz uvjet da prestane biti žena!* (Banić-Pajnić 2004:80) Sama činjenica da se uzvisuje primjer pojedinih žena, Frane Petrić naglašava u trećem svesku djela *Peripatetičke rasprave*. Opisuje pjesnikinju Molza kao *miracolo della natura* i čuđenje nad čudom učene žene te iskazuje kakav je uvriježen stav prema ženama. Osobito to dokazuje i činjenica da renesansni traktati koji veličaju ženu ili dokazuju njenu dominantnost zapravo samo potvrđuju kako je realna situacija u društvu suprotna takvim konstatacijama. Upravo zbog toga valja naglasiti kako Gučetić nema takav postupak i pogled na ženu. On ističe ideal žene koja se osniva upravo u njezinoj prirodnoj naravi, i u tom se pogledu razlikuje od većine autora koji veličaju žene.

5. Niccolò Machiavelli – *Vladar*

Niccolò Macchiavelli talijanski je pisac i političar. Rođen je 1469. godine u Firenzi u obitelji plemenita roda. U prvom njegovom spisu iz 1498. koji je napisan u obliku izvješća, piše i analizira propovijedi Girolama Savonarole te njegovu demagogiju i hipokriziju. U diplomatsku misiju kod Cesarea Borgie stupio je 1502. godine koji ga se dojmio kao učinkovit, iako nemilosrdan vladar, a opisao ga je u sedmom poglavlju *Vladara*. Napisao je *Portret njemačkih zbivanja (Ritratto delle cose della Magna, 1508)* i *Portret francuskih zbivanja (Ritratto delle cose della Francia, 1512. – 1513.)*. Mučen je i optužen za urotu protiv de' Medicija 1513. godine, ali je oslobođen optužbi te protjeran na svoj posjed u San Casciano, gdje je iste godine napisao svoj najpoznatiji spis *O monarhijama (De Principatibus)*, kasnije poznat pod naslovom *Vladar (Il Principe, 1532.)*. Djelo je posvetio Lorenzu II. de' Mediciju koji nije bio zainteresiran za njegove savjete. Dok je boravio na svom posjedu, živio je od prodaje drva s imanja i počeo pisati *Rasprave o prvoj dekadi Tita Livija (Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio)* u kojima uzdiže republikanski poredak Rima i razmatra prednosti republike pred monarhijom. Ustrajao je u ponovnom vraćanju u državnu službu, ali povjerenje de' Medicija bilo je narušeno jer su ga smatrali republikancem i nepouzdanim. (usp. Grubiša 2009: 466)

Nakon što je izgubio svaku mogućnost aktivnog bavljenja politikom (*vita activa*) pokušava kao intelektualac svoje iskustvo i znanje prenijeti drugima i na taj način se baviti politikom (*vita passiva*). Njegovo profesionalno obrazovanje proizlazi iz „dugog iskustva u novim, tj. suvremenim događajima, i nemumornog proučavanja starih“ kako navodi u posveti *Vladara*, knjizi koja je u povijesti moderne filozofije značajno utjecala na razumijevanje politike. (Grubiša, 2000: 73) Teorija politike više se nije temeljila samo na idealističkim načelima filozofije politike i u smislu definiranja pojma države kao temelja moderne političke teorije. Nerazumijevanje je uzrokovalo izjednačavanje Machiavellijeve teorije politike s makijavelizmom. (Sunajko, 2013: 117) Macchiavelli definira politiku kao „novu znanost“, koja se odvaja od djelovanja filozofije, filozofije politike, metafizike i teologije. (Lefort 1972: 12 navedeno u Sunajko, 2013: 118) Nastojala se odvojiti od filozofije politike prednovovjekovnoga doba i utemeljiti se kao svojstvena znanost o politici po uzoru na prirodne znanosti. U filozofijskopolićkom smislu novost novovjekovne filozofije politike jest pojam države, upravo ona od XV. stoljeća na povijesnoj sceni političkih zbivanja zamjenjuje sve

ranije oblike ljudskih udruženja. Jacob Burckhardt (1953.), nastojao je ukazati na važnost ovoga oblika političke zajednice i pokazati kako je država nastala planski i smišljeno „država kao umjetničko djelo“. (Sunajko,2013: 117) Termin država pojavljuje se u Macchivellijevu izvješću o stanju Firenze (*Rapporto sullo stato delle cose nella Repubblica di Firenze*). Država kao novovjekovni *novum* definira stanje poretka koji je stalan i utemeljen na zakonima, suverenosti te obvezi političkoga legitimiranja nosioca suverenosti za razliku od antičkih i srednjovjekovnih poredaka čija je politika ovisila o pojedinom vladaru koji je njezin oblik stvarao prema vlastitoj volji.

Pri interpretaciji *Vladara* neizbježne su dvije nedosljednosti, prva se odnosi na razlikovanje godine nastanka djela i one kada je objavljeno dok se druga odnosi na naziv djela. Djelo je napisano 1513. godine u San Cascianu, a objavljeno je 1532., nakon autorove smrti. Druga nedosljednost se sastoji u činjenici da je autor djelo nazvao *De principatibus (O monarhijama)*, a naziv *Il principe (Vladar)* dodan je posmrtno. Prva nedosljednost, odnosno vrijeme obilježavanja obljetnice nastanka djela, shvatljiva je i treba ju vezati za godinu kad je ono napisano iz razloga što su učenici ljudi djelo čitali već u rukopisu, a drugi je sukladan vremenu kad je tekst napisan, a to je godina nakon pada dominantne Firentinske republike. Jasno je da je godina nastanka važnija za razumijevanje i interpretaciju nego godina objave. Kada se razmatra druga nedosljednost, dvojba je između dva naslova i koji više potvrđuje samo djelo, izvorni naslov (*O monarhijama*) ili narodu poznatiji apokrifni naziv *Vladar*. Ipak, potrebno je izdvojiti činjenice da pojam države u vrijeme kada nastaje djelo još uvijek ne postoji, dakle generički pojam za državu bio je najčešće pojam republika ili monarhija kao tipovi države čiju će podjelu uvesti Machiavelli s prvom rečenicom *Vladara*, uz to gradovi države na Apeninskom poluotoku bile su specifične po oblicima vladavina i nisu se mogle generalizirati. Sukladno navedenim činjenicama, ove dvije nedosljednosti mogu biti prihvaćene pri interpretaciji djela. (Sunajko 2013: 120-122)

Machiavellijeva strategija politike proizlazi iz postavke da država ima središnje mjesto i svako umijeće vladanja polazi od pravnog okvira države. Svaki političar stoga mora biti državnik, a način osvajanja i održavanja vlasti ne prepušta se vladaru pojedincu ili vladi jedne republike već se prilagođava javnom interesu. Na početku djela autor analizira dvije vrste vladavina, a to su monarhije odnosno principati i republike. S obzirom na to da je republike već istraživao, ovdje se osvrće na oblike

monarhija koje dijeli na nasljedne i nove, dok se nove još dijele na *mješovite* i *potpuno nove*. (Grubiša, 2000: 10) Nasljednu monarhiju brzo isključuje smatrajući da je u njoj jednostavnije zadržati vlast jer se lakše pozvati na već postojeće zakone i unijeti poneku novinu kako bi poboljšao pojedinu instituciju. Prvi tip monarhije je mješovita monarhija, ona uključuje pokrajinu koja je pridružena već postojećoj državi. Ovdje razmatra treba li ona zadržati dosadašnji poredak ili se prilagoditi novome i kako vladar mora nasljeđene institucije prilagoditi novom djelovanju. Machiavelli je najviše zainteresiran za funkcioniranje novih monarhija. Smatra da nove monarhije mogu opstati samo uz jaku vojnu silu, a mogu biti uspješne samo uz podršku naroda i ukoliko se narod s njima identificira. Spominje također i oblik crkvene monarhije gdje vladaju zakoni religija, a opisuje ih kao izložene pobunama i građanskim prijestupima. Na kraju prvog dijela, u IX. Poglavlju, Machiavelli iznosi još jedan tip monarhije, a to je *građanska monarhija*. Ovaj oblik je ključan za teorijsku koncepciju *Vladara* jer se u njoj najviše približio obliku republike. Vladaru koji dolazi na vlast Machiavelli pripisuje titulu vladar-građanin (*principe cittadino*). On dolazi na vlast potporom građana, a autor zaključuje kako vladari koji su došli na vlast potpomognuti raznim sredstvima tvore nestabilnu vladavinu koja nije dugo trajala, dok vlast utemeljena na suglasnosti ima šansu preživjeti i biti stabilna. Pojam građanske vladavine, odnosno *civilne monarhije* najbliži je državnom uređenju i slobodnom životu koji autor naziva *vivere libero*. (Grubiša, 2000: 12)

U drugom dijelu *Vladara* razmatraju se tipovi vojske. Autor je protivnik plaćeničke vojske jer je često nelojalna svojim vladarima, a navodi i kako su bitke između plaćeničkih vojski često unaprijed postavljene i namještene. Drugi tip su pomoćne vojske, a bore se jedino u slučaju sklopljenih saveza koji su vremenski ograničeni. Treći tip su mješovite vojske, kombinacija pomoćnih i plaćeničkih snaga. One su nesigurne jer uvijek može doći do sukoba strane i vlastite vojske.

Treći dio *Vladara* započinje glasovitim XV. poglavljem, koje je ujedno najkontroverznije među kritičarima i komentatorima. U njemu se analizira ponašanje vladara koje je u skladu sa potrebama politike. Machiavelli ima suprotno mišljenje od onih koji su očekivali i zamišljali idealne monarhije. On smatra da vladavina jedne monarhije mora biti stvarna i istinita, želi se pridržavati *činjenične istine stvari* jer su konkretne životne potrebe neusporedive sa idealnim moralnim načelima. Svakako, bilo bi preporučljivo da vladar posjeduje sve pouzdane vrline koje mu dolikuju, no to je vrlo često nemoguće u ljudskoj naravi. Autor navodi kako se u politici upravo ti

poroci ponekad smaraju vrlinama jer se pravi političar ne smije obazirati na loše glasove o njemu ako nešto čini za dobrobit zajednice. Zaključuje kako je bolje držati se činjenične zbilje nego zamišljati idealne republike za koje nemamo primjer da su stvarno postojale. Machiavelli u XIX. poglavlju navodi kako je i nužno naučiti da se ne bude uvijek dobar, već se prilagoditi nastaloj situaciji:

Tu moram napomenuti da čovjek na sebe navlači mržnju kako dobrim tako i opakim djelima; stoga je kako sam gore kazao, ako hoće da zadrži vlast, često puta prisiljen da ne bude dobar; jer kad je pokvaren onaj sloj, bio to narod, vojska ili plemstvo, za koji ti smatraš da je za održanje potreban, ne preostaje ti ništa drugo nego da se povedeš za njihovom ćudi i da njega zadovoljiš. (Machiavelli, 1998: 149)

Ovo autorovo otkriće u životu pojedinca ima jedan smisao, ali ako se na njega sagleda kao na dobrobit cijele zajednice onda dobiva drugačije značenje, ponekad suprotno od razumskog. U XVIII. poglavlju zaključuje da svaki uspješan vladar mora koristiti dva načina borbe: zakonima i silom. Vladar mora imati i ljudske i životinjske značajke: *Mora, dakle, biti lisica da predosjeti mrežu, a lav da prepadne vukove.* (Machiavelli, 1998: 142) Samo sila nije dovoljna jer oni koji vjeruju i podupiru samo lava, nisu dosegli i ne razumiju vladarsku vještinu. Dobar vladar ima podršku naroda, a stječe ju dobrim zakonima i dobrom vladavinom. Želi li se zadržati na vlasti on mora javno naglašavati pet vrijednosti, kada ga slušaš i gledaš moraš osjetiti *milosrđe, vjernost, iskrenost, čovječnost i poslušnost.* (Machiavelli, 1998: 143) Autor spominje i talijanske vladare koji su izgubili svoje posjede i smatra kako nije u pitanju sudbina, već njihova nesposobnost. U XXV. poglavlju upravo istražuje pitanje sudbine i koliko je ona zapravo zaslužna za naša djela te priznaje da možda jednu polovicu naših djela možemo zahvaliti sudbini, ali druga polovica je prepuštena nama:

...vladar koji se posve oslanja na sreću, propada, čim se sreća okrene. Mislim još da je sretan onaj koji postupa onako kako to ište duh vremena; i obratno, da je nesretan onaj koji postupa protivno duhu vremena. (Machiavelli, 1998: 167)

Talijanski vladari nisu uspjeli svojom vrlinom (*virtù*) pobijediti nesretne situacije i okolnosti (*fortunu*), stoga je završni dio *Vladara* usmjeren na novog vladara Italije i postavljanje dobrih temelja za novu ujedinjenu državu. Machiavelli smatra da su

nužni novi zakoni i vjerodostojne političke institucije gdje će pridobiti interes samih građana. (Grubiša, 2000: 80) Stihovi kojima završava djelo preuzeti su iz Petrarke i autor navodi kako se nada da će se obistinuti s novim i veličanstvenim vladarom.

*Vrlina će protiv bijesa
pograbiti oružje, da kratku borbu bije:
jer hrabrost drevna u srcima italskim
još zamrla nije. (Machiavelli, 1998: 173)*

6. Marin Držić

6.1 Držić i Machiavelli (urotnička pisma)

Krajem siječnja 1930. godine Jean Dayre pronašao je u firentinskom Državnom arhivu četiri pisma Marina Držića koja su upućena vojvodi Cosimu I. de' Mediciju i njegovome sinu Francescu o čemu nas izvještava u radu „Marin Držić, urotnik u Firenzi“ („Marin Držić, conspirant à Florence“). Lovro Kunčević 2007. godine u istom arhivu pronalazi još jedno pismo. Pisma su nastala tijekom srpnja i kolovoza 1566. godine i u njima Držić moli firentinske vladare da mu pomognu realizirati državni udar u Dubrovniku. Zagovarao je da se sruši aristokratski režim i osnuje nova republika koja bi bila pod pokroviteljstvom de' Medicija. (LMD, Kunčević, 2009)

U prvom najopsežnijem pismu autor opisuje dobre i loše strane Dubrovnika kako bi vojvodu uvjerio da je promjena vlasti nužna. Ipak, najveći dio teksta zauzima kritika dubrovačke vlastele kojoj zamjera loše diplomatske odnose i trošenje novaca tamo gdje nije potrebno: *Oni pak troše tamo gdje ne treba.* (Držić, 1989: 27) Zatim napominje nespretnost glasnika koje šalju u Napulj s često zakašnjelim vijestima jer su željeli da se o njima i njihovom djelovanju što manje zna. Drugi prigovor posvećuje odnosu vlasti prema mornarici i njihovim strogim odredbama prema njoj uz prijetnje velikih kazni ukoliko se ne poštuju propisana pravila. Zaključuje kako su to vlastodršci napravili da bi upropastili mornaricu, koja je neophodna, i da bi oni ostali sigurni. Držić ističe i prednosti mornarice koja je sada u vrlo dobrom stanju te da bi bila još jača da vojvoda, koji je *prebogat mudročću i Fortunom*, preuzme vlast. (Držić, 1989: 29) Navodi i kako tamošnji puk moli Boga da se svrgnu s vlasti *dvadesetorica nenaoružanih, ludih i bezvrijednih nakaza.* (Držić, 1989: 28) Autor kritizira i pravosuđe kojemu je neophodan novi pravosudni vladar te navodi niz primjera gdje je građanin oštećen. Dotaknuo se i crkve te naglasio da su se vlastodršci umješali u red franjevacu i prognali četiri fratra bez ikakve parnice, ali ističe kako su Dubrovčani razboriti, mirne naravi i odani katolicizmu no dvadeset nakaza će ih uništiti ako se ne poduzme nešto. Prigovor je uputio i na utvrđivanje grada na kojeg su mnogo potrošili i na kraju se nisu proslavili, no ne žele nikakvu pomoć ili savjet građana. U ovom prigovoru možemo vidjeti utjecaj Machiavellija i njegove savjete u održavanju vlasti. U zadnjem, šestom prigovoru Držić upozorava na nehumano ponašanje prema

strancima. Kao primjer uzima događaj s Lorenzom Miniatijem kojega su fizički napali u njegovoj kući, a i ostale koji su se našli tamo. Neki imaju i danas trajne posljedice, a jedan od glavnih napadača sada je na vrhu vlasti. Pišući ovo pismo autor često rabi pojam Fortune i Boga koji su potrebni da bi uvjerio vojvodu u svom naumu:

...nego ću nastojati da Vas uvjerim moleći Boga neka Vas nadahne za ovaj pravedni pothvat i za tako kršćansku pomoć, sve će Vam, mislim lako uspjeti iako je i ovo kao i svaka veća stvar u rukama Božjim i u rukama Fortune. (Držić, 1989: 33)

Budući da je Držić uvjeren da Cosimo posjeduje sposobnost (*virtù*) može se suprotstaviti *fortuni* o kojoj inače prema Machiavelliju ovisi polovica uspjeha. Upravo XXV. poglavlje *Vladara* započinje raspravom kako svijetom upravljaju *fortuna* i Bog, Nadalje, Držić smatra kako za pothvat nisu potrebne velike stvari jedino bi htio papinu potvrdu da poveća hrabrost naroda koji nije navikao na novosti i promjene. Zahtijeva pedesetak vojnika, četvoricu kapetana i jednog pukovnika koji bi bili u službi Cosima i opisuje kako bi oni ušli u grad prividno i naizmjenice te naposljetku primijenili silu. Ovakav plan potvrđuje Machiavellijevu teoriju da je svaka primjena sile, koja vrijedi za dobrobit državnog poretka, opravdana stoga je i ovaj čin pothvata legitiman. Kraj pisma posvećuje narodu za koji vjeruje da bi i sam bio sposoban za ovakav pothvat no plašljivost i nestručnost ih u tome spriječava. U ovoj rečenici vidljiv je utjecaj IX. poglavlja Macchiavellijevog *Vladara* koji govori o već spomenutoj građanskoj vladavini. (Držić, 1989: 36)

U drugom pismu Cosimu Držić iznosi mišljenje kako im *fortuna* trenutno predviđa teškoće u pothvatu. Posebice smrću pape Pija IV. koji je, iako nikada nije posjetio Dubrovnik, obnašao vlast nadbiskupa i bio upoznat sa situacijom u Republici te su stoga računali na njegovu pomoć. Druga stvar kojom im znamenita *fortuna* nije išla na ruku bio je događaj na otoku Hiosu gdje je turska flota dobila prevlast i bili su na oprezu da se isto se ne bi dogodilo s Dubrovnikom. Ipak, Držić ne odustaje od pothvata i spreman je sve učiniti kako bi Cosimo pristao. Nakon toga spominje i kako nije potaknut beznačajnim već vrlo ozbiljnim razlogom i kako bi ga htio zamoliti i za novčanu pomoć za nužne troškove, a novac bi mu vratio bez obzira na uspješnost pothvata. Na samom kraju vidljiva je Držićeva nestrpljivost te moli za brz odgovor iz straha da ga ne bi otkrili. (Držić, 1989: 40)

Treće pismo napisano je 23. srpnja i naslovljeno je Francescu de' Mediciju koji je bio najstariji sin Cosima i Eleonore de Toledo. Bio je dvorski obrazovan, melankoličan, nezainteresiran za politiku i stoga potpuno drugačiji od svog oca. O njihovom napetom odnosu govori i pismo koje mu Cosimo upućuje 1561. godine upozoravajući ga da bi se kao princ trebao razborito ponašati jer dolazi na loš glas, što šteti ugledu obojice. Cosimo ga je počeo uvoditi u politiku već 1561. godine stoga nije čudno što je njemu prepustio Držićev slučaj urote kao i brojne druge poslove. (Kunčević, 2007: 23) Držić ga moli za preporuku ocu, iako na temelju onoga što je bilo poznato o Francescu de' Mediciju, nema velikih izgleda. Bartolomeo Concini bio je Cosimov tajnik i posrednik između Cosima i Francesca dok su oba bili na vlasti. Bitna za razumijevanje pisma je njegova kratka opaska Cosimu, datirana 16. srpnja, kako se princu čini da je urotnički plan *una girandola con assai fuoco e con poco frutto o piacere*, odnosno da je stvar prenapuhana te snosi velik rizik, a korist je malena. (Kunčević, 2007: 24-25)

Otkriće četvrtog pisma, koje je napisano 27. srpnja 1566., pruža novi pogled na Držićevu urotničku epizodu. Naime, medičeski dvor nije ignorirao Držića već mu je odgovorio. Njegova pisma više nije moguće tumačiti kao monolog i čekanje odgovora koji ne stiže. Nije sasvim jasno tko je bio Držićev sugovornik u razgovoru koji se prepričava u novootkrivenu pismu Francesco Vinta ili Bartolomeo Concini, ali pretpostavlja se da je to bio Concini. Držić u pismu iznosi pitanja koja su mu postavljena i odgovora na njih. Concinija je zanimalo šalje li ga cijeli puk, ili dio, ili netko drugi? Drugo, kako s malo snaga misli srušiti vladu koja nije na glasu kao slaba i koja drži do svoje vlasti? Na kraju, kada bi u svemu uspio, kako bi se mogla održati nova vlast kad bi poraženi zatražili pomoć od Mlećana ili Turaka? (Kunčević, 2007: 13-17) Na prvo pitanje Držić ne daje konkretan odgovor i govori kako je za uspješnost pothvata bolje da to ostane u tajnosti te da je njegov plan promišljen i razborit: *... ako mi se vjeruje, tajnost je napokon ono što će nam omogućiti pobjedu, a ne mišljenje i raspoloženje sviju, i u najvećoj mjeri više nego moje.* (Kunčević, 2007: 14) Na drugo pitanje odgovara kako Dubrovčani nikad neće tražiti pomoć od Mlećana ili turskih snaga jer nisu u dobrim odnosima i to nikome neće ići u prilog. Osim toga, naziva ih kukavicama koji su oholi samo dok su na vlasti, a inače su vrlo ponizni. U trećem odgovoru, na koji način planira održati vlast, ne odaje previše sigurnosti, a mnogi povjesničari smatraju i kako je urota, s obzirom na političke okolnosti, suviše komplicirana da bi se realizirala. (Kunčević, 2007: 30) Držić

maksimalno uvjerava firentinskog vojvodu da pristane na njegov plan, no svakim sljedećim pismom vidimo i sve više autorove nesigurnosti.

U petom pismu, kojega je napisao 28. kolovoza, vidljivo je da odgovor nije dobio već neko vrijeme i traži barem jednu riječ utjehe. Zatim navodi kako je shvatio da sada nije pogodno vrijeme za planirani pothvat te je bolje pričekati neko povoljnije vrijeme. Pretpostavlja se da misli na mogućnost dolaska turske flote na Jadran te pojačanu obrambenu snagu i nadzor stranaca. (Držić, 1989: 48) U ovome pismu vidimo i pomalo odustajanje od cijele ideje, umor i autorovu namjeru povratka u Dubrovnik.

Razmatrajući svih pet pisama, vidljiva je Držićeva inspiracija Machiavellijevim djelom *Vladar*. Prije svega, spominjanje pojma *fortune* kao vrline koju bi novi vladar trebao posjedovati, zatim uloge naroda u vladavini kao i isticanje škrтости i nesposobnosti vlastodržaca. Držić je djelo *Vladar* interpretirao na sebi svojstven način, stoga su vidljive i razlike u razmišljanju. Dok Machiavelli ističe kako je za uspješnost urotničkog plana bitno da urotnik bude iz istog poretka kao i osoba za koju je on osmišljen, Držić je samouvjeren u svom planu iako on to nije. On zagovara postupni i „tihan“ napad, a upotreba sile tek je krajnje rješenje i opravdana kada je na dobrobit cijele zajednice. Razmotrimo li tadašnju političku situaciju, unatoč neuspjehu urote, Marin Držić ostaje jedan od istaknutih Dubrovčana koji je svojim književnim i političkim radom nastojao dati svim ljudima jednaka društvena prava. Stoga je i njegova veličina neupitna.

6.2. *Dundo Maroje*

Dundo Maroje najkompleksnija je Držićeva komedija izvedena 1551. godine u dubrovačkoj Vijećnici, a izvela ju je *Pomet-družina*. Sastavljena je od pet činova i dva prologa i najstarija je danas poznata hrvatska prozna drama, jer je stariji *Pomet* izgubljen. Držićeva kazališna izvedba u prostorima Vijećnice može se smatrati dijelom njegova političkog nauma da se preko književnosti obrati dubrovačkim vladarima i utječe na javni život u Dubrovačkoj Republici. Iz tog razloga, nije odabrao pastoralni svijet nego komediju i to oblik blizak humanističkom, eruditnom, pravilnom komediografskom modelu. (Prosperov Novak 2009: 195) Kako se već iz Prologa može zaključiti, Držić piše u određenom društvenom i kulturnom podneblju, u određenoj sredini i poznatoj publici pučana i vlastele pa je sve to određivalo i oblike, povode i ciljeve njegovih dramskih djela. (Čale 1971: 53)

Komedija je pisana po uzoru na Plauta i Terencija, sa sadržajem iz suvremenog života pa u njoj nalazimo prema plautovskom modelu stalne likove: škrtog starca, mlade ljubavnike, sluge i sluškinje koji zapliću radnju, kurtizanu i dr. Ovakvi predlošci služe autorima da oslikaju stvarnost, u ovom slučaju dubrovačku svakodnevicu, i često ne samo radi zabave već radi satire i kritike građanskih slojeva ili korumpiranog svećenstva. (Čale 1971: 53)

Prvi prolog u komediji izgovara negromant Dugi Nos, koji je najpoznatiji po tome što publici otkriva razliku između *ljudi nazbilj* i *ljudi nahvao*, što u književnoj kritici ima veliku važnost za interpretaciju ovog djela. Drugi prolog uvod je u zbivanja koja predstoje jer prenosi vijesti koje su gledateljima i čitateljima nužne za razumijevanje i praćenje radnje komedije. (Novak 2009: 190)

Fabularnu osnovu čini potraga oca za sinom, kojeg je prije tri godine s pet tisuća dukata poslao u Firenzu da se bavi trgovačkom djelatnošću, ali on odlazi u Rim gdje novce troši na zabavu i kurtizanu umjesto na posao. Maro tako svojim razuzdanim životom privlači u Rim svog oca, Dunda Maroja, i njegova slugu Bokčila te zaručnicu Peru. Osim Marovog sukoba s ocem pojavljuje se i interes bogatog Nijemca Uga Tudeška za Lauru, ali Maro i Ugo dvoboj povjeravaju slugama. Maro Popivi, a Ugo Pometu. Nadmetanje Pometa i Popive, od velike je važnosti za konačan ishod djela a potaknuto je, osim željom da pomognu gospodarima u ostvarivanju njihovih ljubavnih ambicija, i vlastitim interesima. Kraj djela nije sačuvan,

ali u pretpostavljenom raspletu našijenci su spremni za povratak u Dubrovnik, Maro se pomiri s ocem i zaručnicom, Pomet dobiva Petrunjelu, a Ugo Lauru. (Čale, 1971: 47-50)

Tekst komedije *Dundo Maroje* dokazuje da je Držiću jasno u kakvom okruženju živi, koje su namjere vlasti i u kakvom se društvu nalazi – sve je, naime, podređeno novcu: *Uzmi mi dukate, uzmi mi čast i život*. (Jeličić 1961: 186) Ovo djelo dokazuje kako je autor tražio *modus vivendi* u svojoj sredini i u njoj izgradio teoriju *akomodavanja*. Sredina mu nameće samo dva izbora; ili se prilagoditi ili otići iz nje. (Jeličić 1961: 186-187)

Jezik, govorna i komična karakterizacija likova temelj su nesporazuma kojima se Držić izvorno služio kako bi prikazao komičnost prizora. Jezik kao sredstvo i njegovu uporabu nameću situacije, osobine i podrijetlo likova, stoga djelo svjedoči o bogatom i šarolikom prikazu govornih idioma. Duhovitost rečenica uvijek je spontana i usmjerena gledatelju koji je prima kao svoju. Kada se uoči sav taj *domaći kolorit* govora Držićevih junaka i osjeti duh samoga Dubrovnika, njegova originalnost dolazi do izražaja pa je upitno što autor zapravo preuzima od Plautove i talijanske komedije. (ibid: 77-81) Nikica Kolumbić Držića naziva *komediografom vremena*, koji se zna služiti već poznatim uzorima, ali također vješto to prikriti vlastitom slikom likova i osebnim vedrim doživljajem svijeta. Nije poznato djelo koje bi mu bilo jedini izvor i utjecaj. (Kolumbić, 2008: 412) Pravila njegova pisanja slijede definicije koje su utvrdili renesansi humanisti pa tako i ova komedija oponaša običaje, život i stvarnu sliku situacija u Dubrovniku i pripada žanru koji zabavlja narod, ali dublja analiza djela i povezanost Prologa Dugog Nosa s urotničkim pismima pokazuje Držićeve umjetničke domete koji se nikako ne mogu svesti na isključivo zabavlačku funkciju. (Čale, 1971: 77-81) Držiću je resudan poticaj dao Machiavelli, osobito u osmišljavanju lika Pometa. On se, kao inteligentni pojedinac, služi njegovom *doktrinom* i razmišljanjima, Čale ga naziva: *makijavelističkim vladarem u carstvu Držićeve komedije*. (Čale 1971: 69) Za razliku od konvencionalnih tipova, koji su lako prepoznatljivi i ne toliko razrađenih nacrti likova, dramski karakter ove i ostalih komedija je mnogo dublji i suptilniji. One sadrže neke individualne značajke te označuju psihološki i moralni identitet lika. Držić je u svojem komediografskom opusu oblikovao velik broj likova koji imaju značajke karaktera, odnosno koji posjeduju psihološki i moralni identitet. (Fališevac, 2010: 86)

Važno svojstvo likova čini i njihova sposobnost improvizacije u iznenadnim situacijama i aktivnostima. Na pozornici to daje dojam da se ne radi o igri i umjetnim događajima već istinskom i neponovljivom događaju. (Švelec, 1968: 276)

6.3. Negromant dugoga nosa

Tumačenja Držićeve najslavnije komedije *Dundo Maroje* vrlo su raznolika i ovise o načinu interpretacije neobičnog i zanimljivog Prologa Dugog Nosa, koji je ključan za razumijevanje ove komedije. (Čale, 1971: 44) Njegovo tumačenje prvi donosi Živko Jeličić i od njega kreću sva ozbiljnija kritička razmatranja:

Prolog Dugog Nosa dao je novo osvjetljenje Držićevoj komediografiji, dao joj je ljudsko ozemljenje, obogatio je smislom, proširio dijapazon smijeha do granica sudbine, prenapregnuo duhovitost do otpora zlu. (Jeličić, 1976: 360)

Dundo Maroje smatra se jednim od najvrijednijih tekstova starije književnosti. Naime, to nije nimalo iznenađujuće jer imaginacija koja proizlazi iz retoričnosti a ujedno i spontanosti teksta ostavila je dalekosežan trag hrvatske proze u Europi tijekom 16. stoljeća. Negromant u djelu ima funkciju pisca-redatelja i izvorna je tvorevina Marina Držića. Autor oslikava *viziju svijeta u kojemu nema pojmova moje i tvoje, u kojemu se srce ne maškarava, tu zemlju pravih ljudi, ljudi nazbilj...* (Čale, 1971: 45) Ovakva vizija svijeta proizlazi iz glasa ljudi koji su potlačeni i poniženi. *Ljudi nahvao* koji su suprotni *ljudima nazbilj* slika su dubrovačke aristokracije, točnije senatora koje proziva i u pismima Cosimu I, ali također i bogatih trgovaca te gospara. Ironičnim laskanjem spomenutim slojevima društva autor stvara sliku da su upravo oni ti *ljudi nazbilj* i „zlatni“ ljudi koji su se održali u Dubrovniku izbjegavanjem bračnih odnosa sa strancima, prostim pukom i probisvijetom. Ovim ironičnim laskanjem autor s maskom Negromanta želi narodu otkriti kako postoje ljudi koji se smatraju pravima dok to nikako nisu i ne zaslužuju biti. (ibid : 46)

...ovi obrazi od papagala, od mojemuča, od žaba, žvirati, barbaćepi i s kože udreni i, za u kraće rijet, ljudi nahvao, počeše se plodit i miješat s ženami nazbilj po taki način, er se ljudi nahvao toliko počeše umnažat, er poče veće broja bit od ljudi nahvao neg ljudi nazbilj. (Držić 2006: 75-76)

Ovakva filozofska dimenzija komedije svojevrsna je prilagodba Machiavelijevih teorija koje su u skladu sa suvremenim interpretacijama sposobnog pojedinca. (Čale 1971: 47) U prologu autor iznosi svoja svjetonazorska stajališta, što je važno zbog toga što se *ljudi nahvao* javljaju u urotničkim pismima Cosimu I. de' Mediciju, kada opisuje dubrovačku vlastelu. (Prolić Kragić 2009: 182) Nemamo izravnog saznanja da su *ljudi nahvao* isključivo vlastela. U obraćanju negromant pozdravlja i vlastelu i stari puk stoga se na obje skupine može odnositi Držićeva opomena. Autorova igra je teško protumačiva, on gledateljima nudi *sekret*, a kako će ga tko shvatiti ostaje na pojedincu. Poigravanje s Machiavellijem doprinosi napetosti ovog teksta. Ne spominje ga izravno, ali ono što Machiavelli prepričava u svom djelu *Vladar* upućeno je samo izabranima, kao neka vrsta *tajnog* znanja i upućena je državnoj politici, a Držić preuzima stavove kako bi opisao filozofiju života. (Tatarin 2008: 17) Prolog Dugog Nosa možemo povezati i s XV. poglavljem *Vladara* u kojem autor navodi kako su ljudi, a posebno vladari uvijek obilježeni jednim od dvaju svojstava:

...nekoga smatraju darovateljem, nekoga grabežljivcem; nekoga okrutnim, nekoga milosrdnim; nekoga vjerolomcem, drugoga tvrdom vjerom; jednoga mekušcem i plašljivcem, drugoga surovim i srčanim; jednoga pristupačnim, drugoga osornim; jednoga razbludnim, drugoga kreposnim, jednoga iskrenim, drugoga podmuklim...(Machiavelli, 1998: 135-136)

Poruku Dugog Nosa nikako ne možemo svrstati u polemiziranje o borbi dobra i zla i ne možemo joj pripisivati moderni reformizam jer nije bio zamisliv u tom stupnju društvenog razitka, ali možemo istražiti revolucionarni duh našeg pisca i njegovog odnosa prema društvu u 16. stoljeću. (Čale 1971: 47) Drugi prolog Marina Držića nudi nešto konkretnije:

I ne scijen' te da se je vele truda, ulja, knjige i ingvasta ko ove komedije stratilo: šes Pometnika u šes dana ju su žđeli i sklopili. Mi vam ni obećavamo velike stvari, ni možemo: nismo tolici da možemo tolike stvari obećat i činit; kraci ljudi visoko ne dohitaju. (Držić 2006: 80)

Navedeni tekst možemo protumačiti kao autoironiju: znajte da je ova komedija zahtijevala mnogo truda, da je puno svijeća dogorjelo dok sam je sastavljao i dosta papira i crnila potrošio, a brojni su je Pometnici dugo uvježbavali. Čale zaključuje kako smisao ove komedije i njezino pravo značenje treba tražiti u opreci inteligencije i

gluposti, u sukobu mudrosti pametnih i nesposobnosti opakih. U afirmacijama *ljudi nazbilj* stoga možemo vidjeti sposobne, pametne i jake ljude dok u afirmacijama *ljudi nahvao* nesposobne i opake. (Čale 1971: 47) Struktura prologa kao da je mala komedija, ako se osvrnemo na sukob *ljudi nahvao* i *nazbilj*, Negromant ne pripovijeda već kreativno stvara sukob između njih. (Jeličić,1976: 366) Opisuje ih do svake sitnice, a u riječima prvog Prologa Dugog Nosa ostavlja svoj trag i šaljivo-maliciozne aluzije u kojima cilja na svoje kritičare i neprijatelje koji su ga optuživali i napadali za plagijate. (Čale,1971: 52) Drugi prolog također svjedoči o tome kako Držić nije bio klasični knjiški čovjek već čovjek kazališnog duha koji je pisao za svoju družinu.

6.4. Dundo Maroje – lik oca i trgovca

Na samom početku komedije i dijaloga koji vode Dundo Maroje i Bokčilo istaknut je karakterističan odnos između gospodara i sluga. Autor predstavlja oba lika u njihovim negativnim stranama, kakav odraz imaju u očima onog drugoga: Maroja kao škrca, a Bokčila kao nezahvalnog, vječito žednog i gladnog slugu, uz neizostavan ironičan prikaz oba lika:

BOKČILO: *Bogme bi ti, gospodaru, valjao konjic i svaku uru svoj, i jedva bi se donio doma, ako bi ga hranio kako i mene. Jaoh si ve meni, u koji ve ti čas pođoh iz grada!*

MAROJE: *Bokčilo, jesam li ti rekao: ne davaj mi fastidija, ne pristaj mi tuzi! Ti se, pjanico, rugaš mnom.*

BOKČILO: *Tebi sam pjan, a tvoj tobolac najbolje zna kako stoji moj trbuh.*

MAROJE: *Nijesam li ti danaska dao po kutla vina popit?*

BOKČILO: *Jesi, sita me si napojio! Ovo, odkle sam iz Grada, nijesam se usrao, ni sam imao čim s tvojom hranom. Nađi ti one štono se iz Moreške zemlje donose kamilionte, kao li se zovu, koji se jajerom hrane; a ne vodi junake s sobom koji se jajerom ne pasu. Po kulta mi je vina dao! Jaoh si ve meni, jao! (Fališevac, 2010: 95)*

Dubrovački trgovac, Dundo Maroje, usmjeren je svojim djelovanjem samo na novac, a ljubav prema pet tisuća dukata, koje želi spasiti, nadilazi ljubav prema sinu. Već pri

prvom susretu sa Marom nasilno nasrće na njega jer se ovaj pravi da ga ne poznaje i završava u tamnici iz koje ga spašava Pomet.

MAROJE: *Njega li? Za njega ja hajem! Žao mi je dukata, a on mi ne bude veće na oči: živi i umri, hodi zlo kao je i počeo.* (Držić 2006: 91)

Dundo Maroje glavni je pokretač radnje u Rimu i često izražava svoju ogorčenost na mladež. Riječ je o složenom liku iako ga je moguće svrstati u konvencionalan tip starog, zadržtog škrcu, dodatno naglašenog i u renesansi dominantnim *tipološkim parovima škrtoga gospodara i proždrljivog slugu te škrtog oca i rasipnog sina*. (Prolić Kragić 2009: 195) Švelec navodi kako Držić njegov lik uzima iz stvarnog života i prilagođava ga svojoj izmišljenoj fabuli, uvodi ga neki novi svijet, a njegova se originalnost očituje u jednostavnosti i *normalnosti*. Njegova mana istovremeno ga čini životnim likom, a u prvom i drugom prologu komedije saznajemo da se Dundo Maroje pojavio i u izgubljenom komediji *Pomet* u kojoj mu sin opet uzima dvije tisuće dukata koje vraća uz Pometovu pomoć. (Prolić Kragić 2009: 195)

6.5. Maro – lik razmetnog sina

Maro je tipičan lik raspuštenog sina, sklonog porocima i uživanju. U sukobu je sa škrtim i pohlepnim ocem i cijela radnja se pokreće zbog i oko njega. Zaručnica Pera u potrazi je za njim zbog nevjere, Pomet i Ugo Tudešak traže ga kako bi ga odvojili od Laure i na kraju otac Dundo Maroje traži ga zbog novca kojeg mu je povjerio. (Švelec 1968: 260) Njegov mladenački život svodi se na nepromišljeno uživanje u trenutku, bez razmišljanja o posljedicama i budućnosti.

To toliko se dobiva na svijetu, koliko se čovjek dobru bremenu dava. Dobro živi i zlo živi, mre se; a nakon nas makar ni sparožina ne ostani. (...) i dokle sam mlad, da uživam, pak kad ostarimo, tako ćemo i kašljat. (Prolić Kragić 2009: 477)

Dok ima novaca, Maro je razuzdan i nesavjesan mladić. Kada shvati da je otac saznao za njegov način života, čini sve kako bi izbjegao odgovarati za svoje posljedice. U trenutku kada se morao suočiti sa stvarnošću i prihvatiti da ga je otac prevario, jada se i nema više volju za životom. Žali se i kako njegov otac voli više

novac od sina, brine se što će ga osramotiti pred Laurom i ističe kako je najnesretnija osoba na svijetu:

MARO: *Hajmeh, zemljo, što se ne otvoriš ter me ne proždreš? Da mi je ovoliko ne patit, da mi je mojijema očima ne gledat i tolikom penom ne patit krudelati koje jesu li gdi pod nebom? Je li ovako gdi na svijetu otac? Je li ovaka pod suncem lakomos u čovjeku? Za imat dinar – sina umorit! Hajmeh, veće sam ja otišao, veće meni ne ostaje neg stavit konopac na grlo ter se objesit.* (Držić 2006: 249)

Maro je tipičan dubrovački mladić, protivi se dubrovačkim vlastima koje su radi uštede naredile suzbijanje luksuza, dok on za Lauru nabavlja *kolajne, kolarine i pendine*. (Prolić Kragić 2009: 477) Njegova se uloga kroz djelo postupno gradi, na samom početku ga spominju i opisuju, kasnije se pojavljuje, ali one ključne trenutke gdje se negativno ocrtava pokazuje sam svojim postupcima. Njegovi protivnici (Dundo Maroje, Pera, Pomet i Tudešak) imaju različite motive za sukobe s njim pa se on u svim svojim aktivnostima želi se obraniti od njih kako bi se i dalje pokazao u najboljem svjetlu pred Laurom. Na samom kraju komedije Maro nema više novca bez kojeg ne zna funkcionirati i pokazuje se kao bezobziran i pokvaren. Dokazuje to kada predlaže svome slugi Popivi da ubiju Pometa i pokušava ući bez dopuštenja u Laurinu kuću. Nalazi se u beznadnoj situaciji iz koje ne vidi izlaz i sasvim gubi razum te sebe prikazuje kao *čovjeka nahvao*.

Nenad Vekarić u članku „Maro Držić“ uspoređuje Držićevu obitelj s likovima iz djela i daje jake indicije da je autor u djelu dao imena likovima iz svoga obiteljskog kruga. Navodi kako se otac Marina Držića također zvao Marin, a može li biti slučajnost da je Maroju i Mari dodijelio upravo inačice tog imena? Drugu koincidenciju imamo i kod Nike i Pijera koji jedini u komediji Maroja nazivaju *dundom*. Nikola i Petar su Držićevi bratići i doista im je njegov otac bio *dundo* dok je ime Držićevog brata Vlaho i kao trgovac jedno vrijeme je živio u Veneciji. Nikad se neće saznati je li Marin doista potrošio sav očev novac namjenjen trgovini u Rimu i je li uopće tamo bio. Njegova mladenačka rauzdanost i trgovački bankrot mogli bi biti istiniti, no u kojoj mjeri komedija ima autobiografske elemente može se samo nagađati. (Vekarić 2010: 55-60) Dok je lik Pometa oličenje optimizima i *simbol vitalnosti* Maro u više slučajeva spominje samoubojsvo: *Dohodi mi volja uzet nož ter se ubosti i ne patit veće tolike tuge*. (Čale 1971: 68) Ne vidi smisao svog života i zove smrt da ga oslobodi muke i tuge. U izravnoj suprotnosti Pometovom svjetonazoru

nalaze se Dundo i Maro. Zajednički simbolički „nazivnik“ im je lisica. U četvrtom činu to navodi Popiva: *Lisiče otac i sin dok se kasnije pita: Bože kako će li proć stvar od one stare lisice do mlade?* (Čale, 1971: 67) Starac također navodi: *Među lisicom i hrtom nije ugođaja. Ma ja sad lisica bih, a on me je naučio.* Ovdje se na starca odnosi pojam lisice, a na Maru pojam hrta. Neizostavna je također Pometova rečenica: *Vuk lisicu privari.* U njoj se pojam vuka veže za oca koji je prevario sina i uspio u svom naumu da dođe do ostatka novca koji mu je sin potrošio. Vidljiva je promjena u situaciji i simbolici riječi, vuk se sada odnosi na Dunda Maroja, a lisica na Maru. Zanimljiva je Držićeva usporedba likova sa životinjskim svijetom i njegova upornost da ih prikaže na slikovit način iako su jasno opisani u svojim odnosima. Možda se odgovor krije u XVIII. poglavlju Machiavellijevog *Vladara*, gdje autor opisuje kako je nužno da se vladar služi i životinjskim i ljudskim svojstvima i tu mora birati između lisice i lava. (Čale, 1971:67)

Kad je već vladaru nužno da se služi životinjskim svojstvima, mora između njih izabrati lisicu i lava, jer lav se ne može braniti od mreže, a lisica od vukova. Mora, dakle, biti lisica, hoće li da predosjeti mrežu, a lav da prepadne vukove. (Machiavelli, 1998: 142)

U Držićevoj komediji Dundo Maroje i Maro imaju samo svojstva lisice, osobine lava im nedostaju, što je očito jer ne mogu napasti vučju i pohlepnu narav koju obojica nose u sebi.

6.6. Laura – gramziva kurtizana

U djelu *Dundo Maroje* prevladavaju muški likovi, no važni su i ženski likovi, a među njima je Laura ili kako ju Držić naziva *prva kortizana od Rima*. (Prolić Kragić 2009: 430) Iako bez Pometovih zapleta radnja ne bi bila moguća, središte oko kojeg se radnja vrti je zapravo Laura. Ona je uzrok Marova ostajanja u Rimu i trošenja novca zbog kojeg su Pera i Maroje primorani krenuti u potragu za njim. Laura je dio čak dva ljubavna trokuta: sučeljavanja Tudeškoga i Mara zbog njezine ljubavi, ali i nadmetanja sa Marovom zaručnicom Perom. (Gjurgjan, 2010: 4-5)

Laurin je izraz profinjen, a u svojim manirima i aktivnostima odmjerena. Ipak, gramzljive je i nezasićene prirode, a pritom je i lukava. To doznajemo samo iz riječi Popive i Petrunjele. (Švelec, 1968: 219) Popiva ju u trećem činu izjednačava sa svim ostalim kurtizanima i opisuje:

POPIVA: *Kortidžane, prije neg uzmu jednu taku pratiku, hoće znat tko ti je na krštenju bio, – što ti ne znaš, – a neg tko ti je otac i kako je i što može i ne može.* (Držić 2006: 179)

Marova *namoroza* glumi ljubav i u njemu vidi samo dukate, a on njezinu naklonost dobiva samo otvorenim tobolcem; udovoljavajući njezinim željama. Ona prema mladom ljubavniku nastupa kao podrška, podržavajući ga pa čak poprima ulogu njegove zaručnice više nego kurtizane sve dok Maro ne izgubi i svoj i njezin novac, tada postaje *traditur* i *assassin*. (ibid) Njezin lik i podrijetlo opisano je u kratkim razgovorima s drugim likovima. Laura vješto skriva svoje podrijetlo koje Pometu otkriva Gulisav Hrvat u četvrtom činu.

POMET: *Signora Laura, znam kad se i Manda zvaše u Kotoru, non tanta superbia! Sad mi toškano govoriš, a naši smo, ili hoćemo ili nećemo.* (Držić 2006: 98)

S obzirom na to da kraj komedije nije poznat, može se pretpostaviti da će se Laura odlučiti za bogatog vlastelina Uga Tudeška. Njezina se sudbina na kraju komedije čak dvostruko sretno razrješava: dobiva bogatog muža, ali nakon otkrića da je izgubljena kćer Magdalijena bogatog Ondarda od Auguste koju će vlastiti otac na kraju sretno pronaći, možemo zaključiti da joj brak sa starim Ugom nije nužan. (Gjurgjan, 2010: 4) *Fortuna* je odigrala važnu ulogu u Laurinom životu, više ne mora biti kurtizana i ne mora ovisiti o muškarcu i njegovu uzdržavanju. Laura je jedini lik u komediji koji ostvaruje snove o socijalnom usponu, ne samo svojim brakom, već i spoznajom o svome podrijetlu. Ona je na neki način dvostruko sretna. Kod Držića ne prevladava pitanje odnosa braka i ljubavi, već se bavi ljudskom slobodom i pitanjem odnosa stranoga i našega. Na kraju predstave, Laura pronalaskom oca i bogatom udajom zadobiva sasvim novi status koji je iznad statusa kurtizane, stoga možemo zaključiti da njezin lik nije stereotip kurtizane iz komedije *dell'arte*. Izlazi iz ustaljenog okvira ne samo ulogom koja joj se pridaje u dramskom zapletu, već i drugim vještinama. Ne možemo izostaviti niti financijsku neovisnost koja je uočljiva kada

Maru može posuditi novac. Laurina snalažljivost, lukavost i gramzivost nije slika tipične renesansne kurtizane već osobe koja taj pojam nadilazi. (ibid: 4-5)

6.7. Pometa – *homo novus*

U komediji *Dundo Maroje* niti jedan događaj ne može proći bez Pometa Trpeze, samouvjerenog i nezaustavljivog u svojem naumu. Pometa ne pristaje biti samo lik koji uživa u gastronomskim i tjelesnim užicima, to jest ne pristaje samo biti Trpeza. Ugo Tudešak, lik koji je predstavnik visokog staleža i koji vlada novcem, a samim time vlada i radnjom komedije, nije samostalan lik već se pojavljuje kao korisnik Pometovih usluga. Ljubav Uga prema Lauri ostala bi neuslišena bez reakcije Pometa koji zna iskoristiti svaku priliku da se sve odigra u njegovu korist i završi sretno. (Gjurgjan, 2011 : 1-2)

Pometa Trpeza je nesumnjivo komediografski lik koji je u hrvatskoj književnosti pridobio veliku pažnju i zanimanje. U Držićevom teatru zadržao je povlašteno mjesto, a njegove interpretacije su brojne i kada bismo se njima vodili mogao bi se pratiti i dokumentirati cjelokupan Držićev opus. Pometa zasigurno spada u red najuspjelijih Držićevih likova, a njegov položaj možemo dokazati u nekoliko činjenica. Prije svega primjećuje se količina diskursa kojim se ističe naspram drugih likova. Upravo njegovim likom nazvana je i prva izgubljena komedija Marina Držića, a jedna od Držićevih glumačkih skupina nosi naziv Pometa-družina. Živko Jeličić prvi donosi konkretnije interpretacije lika Pometa, a nakon njega slijedi određenje Pometa kao idejnog začetnika piščeva glasa koji je svojim oblikom predstavio autorov pogled na društvo i dubrovačku javnost. Čaline interpretacije dovele su lik Pometa i cijelu komediju u neposredan dodir s filozofskim, društvenim i moralnim razmatranjima. Ključno središte njegovih razmatranja bile su sličnosti Pometovih monoloških dionica s kraćim ulomcima političkog traktata *Vladar* Niccolò Machiavellija. Osnovne sličnosti dvaju djela nalaze se u ideji *akomodavanja*, razumijevanju *fortune* i utjelovljenju pojma *virtù* kojima Pometa nadilazi razinu renesansnog hedonizma. (Županović, 2016: 1-2) Prema Čalinom mišljenju lik Pometa predstavljen je kao: ideal novog čovjeka koji sadrži sve bitne značajke novoga vladara. On je:

Simbol novog doba, prototip u kojemu se ostvaruje dignitas hominis renesansnog čovjeka, vjertuoz, sposoban pojedinac obdaren vrlinom, koju određuju prirođena valjanost, individualna moć, odlučnost, inteligencija, vještina da se energično i mudro postupi na svoju korist koja je ujedno i na opće dobro, da se dosegne ljudski sklad. (Čale 1971: 59)

Pometov pogled na svijet temelji se na odnosu prema dvjema osnovnim kategorijama, sreći i vrlini. On je čovjek obdaren vrlinom, istaknut je među drugim ljudima i stvara novi ideal čovjeka upravo zato što se zna prilagoditi svakoj situaciji, ali u isto vrijeme i mudro promijeniti stav ako to prilike zahtijevaju. Prirodno nadaren inteligencijom pojedinca, on je sposoban odabrati trenutak u kojem će događaje usmjerit na vlastitu dobrobit. Za svoja djela spreman je zato podnijeti i pohvale i pokude. Raspravljajući o pojedinim Pometovim osobinama autori ga nazivaju i majstorom improvizacije. Činjenica što mu uz pomoć *Fortune* naposljetku uspijeva pronaći izlaz iz sasvim beznadne situacije u kontekstu uspješno izvedene intrige, zapravo je njegova moć improvizacije. O tome se međutim govori prvenstveno kao o novosti u renesansnoj svijesti pojedinca. Pomet se svojom vještinom analize onoga što se događa trenutno na sceni, iznova nastoji afirmirati unutar drame, traži i pronalazi najbolji način kako bi osigurao i transformirao svoju poziciju u odnosu s drugim likovima. (Županović 2016: 17-19)

U pojedinim motivima, izrazima i teorijama komediografskog opusa Marina Držića primjetni su neposredni tragovi Castiglioneove proze. Moralne i umjetničke pouke koje uzdižu tradicionalne komičke predloške su elementi u kojima se najviše mogu vidjeti. Usporedbama možemo potvrditi da je Držić bio revnim čitateljem *Dvoranina* i da je na mnogim stranicama te knjige nalazio izvor za različite životne situacije iz posve neposredne zbilje, koju je uvrstio u pojedini dio svojih dijaloga. Na samom početku prodiranja Castiglioneova *Dvoranina* u Europu kao savršenog, djelomice utopističnog ljudskog lika, zahvaljujući društvu novoga vremena, u Držićevoj imaginaciji nastaje *čovjek nazbilj*. Lik srodan *dvoraninu* i mnogim njegovim vrlinama, ali istovremeno jedinstven po povijesnim značajkama i društvenim okolnostima Držićeve domovine i sudbine. Upravo poveznice koje možemo vidjeti u nekim odlikama *dvoranina* ili u samom liku Pometa, sa svojstvima Machiavellijeva vladara, ali i drugim sastavnicama humanističko-renesansne vizije svijeta ukazuju na izvornost Držićeva *čovjeka nazbilj*. A tako se mogu nazvati ljudi:

... blazi, tihi, mudri, razumni, koje je narav uresila pameti i ljepotom uljudila, koji su svi općeno uzrasta učinjena, koje ne smeta nenavidos, ni lakomos vlada, nego njih oči uprav gledaju, a srce im se ne maškarava, jer ga nose prid očima, da svak vidi njih dobre misli. (Čale 1989: 122)

Castiglione upravo ove osobine obuhvaća na jedan ili drugi način u svojim uputama renesansnoj civilizaciji. Primjerice, možemo primjetiti da je Pomet *pravi čovjek, doktor i filozof*, vodi ga razum, a njegovo ponašanje ima većinu odrednica Castiglioneova junaka poput mudrosti, razboritosti i hrabrosti. I Marina Držića možemo promatrati kao „savršenog dvoranina“, uzimajući u obzir njegovo svestrano obrazovanje kao i sklonost političkim razmišljanjima. Castiglioneovu misao da dvoranin vladaru treba uvijek reći istinu bez straha i opasnosti da mu se to neće svidjeti možemo povezati upravo s 1566. godinom i Držićevim pismima toskanskom vladaru Cosimu I. de' Mediciju, pozivajući ga da njemu i ostalim urotnicima pomogne promijeniti dubrovački režim. Naš je najveći komediograf ispunio zahtjeve koji se postavljaju pred „savršenog dvoranina“ i neovisno o svojim ciljevima, stavio se u poziciju hrabrog Castiglioneovog dvoranina o čemu nam svjedoče i tekstovi njegovih pisama, njegova kritika dubrovačkog društvenog uređenja i same vlade. Vjerujući u progres čovječanstva Castiglione smatra da se svaki napredak temelji na izmjeni nevolje i dobrobiti. Upravo potvrdu ovoga mišljenja nalazimo u rečenici Pometa Trpeze: *Tko uživa u jelu, piću spavanju, ako prije nije podnosio glad, žeđ, nesanicu?* (Čale, 1989: 121-124) Prihvatanje svog društvenog mjesta i uloge koju ima u njemu, ukazuje da Pomet živi život svojega gospodara, a ne svoj vlastiti. On promiče tipično renesansne vrline, no kao sluga uvijek zna kojemu mjestu pripada i prihvaća svoj društveni status kao status quo. (Gjurgjan, 2011: 2-3) Pomet naravno nije vladar, ali sposobnost upravljanja situacijom, sposobnost prilagodbe i mudrosti čine ga idealnim likom Držićeve komedijografije.

7. ZAKLJUČAK

Središnje teme renesansnih traktata talijanske i hrvatske književnosti bile su moralni, odgojni, društveni ideali kao i ideali duhovne i tjelesne ljepote. U prvome analiziranom djelu opisuje se savršeni dvoranin, ali i savršena dvorska gospa koje u svojoj knjizi *Dvoranin* predstavlja Baldassare Castiglione. Odmjerenost, neizvještačenost, razboritost kao i plemenitost i pravednost neke su od vrlina koje čine pravog dvoranina kao i dvorsku gospu, a posebni naglasak se dodaje skladnosti i čestitosti. Autor je na primjerima životnoga iskustva opisao ideale savršenosti koje u spontanim razgovorima oblikuje u savršenog dvoranina. Nadalje, Benedikt Kotruljević u svome djelu želi prenijeti vještine sposobnog i savršenog trgovca koji mora biti dostojanstven, držati do svoje riječi i obećanja, a njegova najveća zadaća je časno steći novac. Za njega se trgovac ostvaruje u svojoj djelatnosti i nužno je da bude profesionalan, etičan, drži se svojega obećanja i ustrajan je u cilju ostvarenja lijepoga života kroz umijeće trgovanja. Nikola Gučetić u svojim *Dijalozima* želi prenijeti suvremenu renesansnu tematiku ljepote i ljubavi, a u središte svojega dijaloga stavlja žene, Cvijetu i Maru kao sugovornice čime se njegovo djelo obilježava kao jedno od vrlo aktualnih renesansnih rasprava o ženi i njezinoj superiornosti, odnosno inferiornosti u odnosu na muškarca. (Banić-Pajnić 2012: 50) Na temelju tvrdnji starih mislilaca predstavlja ljepotu svijeta dok će iz te ljepote iščitati ljepotu tjelesnog svijeta. Ljepotom naziva proporciju, red i mjeru, pozivajući se na platonike dok vodeću ulogu u shvaćanju ljepote duše nad tjelesnom ljepotom ima platonička teorija jer naša duša je puna formalnih ljepota, ona je ta koja postavlja spoznaje i sudi. Ljubav i ljepota su sinonimi, nerazdvojna dva pojma koji se međusobno objašnjavaju. (Schiffler 2007: 35) Gučetić ljubav dijeli na dvije vrste, na svjetovnu i božansku, a opisuje ju kao ideju vodilju rođenu u kaosu koja izražava potrebu za savršenstvom i idealima te smatra kako je ona prvi razlog zbog kojega su stvorene stvari i bića dobili prirodni ukras. (Schiffler 2008: 35) U djelu *Upravljanje obitelji* autor opisuje sliku idealne obitelji kao najvažnije društvene zajednice, razmatra dijelove jednog kućanstva i sve međusobne odnose u njemu te se smatra i prvijencem pedagoške sustavnosti zbog niza pedagoških teorija popularnih u ono vrijeme. U Machiavellijevom djelu *Vladar* proučavan je idealni tip vladavine i slika idealnog vladara i njegovih vještina. Svaki idealni vladar mora se koristiti i zakonima i silom, a najvažnije je znati se prilagoditi situaciji. Dobar vladar ima podršku od naroda, a stječe ju dobrim zakonima i dobrom

vladavinom te se ne obazire na glasine o sebi ukoliko čini nešto za dobrobit zajednice.

U zadnjem dijelu našega rada analizirana su urotnička pisma Marina Držića koji u svojem svjetonazoru tvori poveznicu s Machiavellijem i u mnogim primjerima vidljivo je da ga je aktivno čitao i vodio se njegovim usmjerenjima. Kroz analizu njegove najslavnije komedije *Dundo Maroje* prikazan je idealni svijet kojega donosi Negromant Dugoga Nosa u svojem opisu *ljudi nazbilj*, koji predstavljaju sposobne, pametne i jake ljude dok nasuprot njima stoje *ljudi nahvao*, nesposobni i opaki, a renesansne odrednice *virtù* i *fortuna*, koje Držić preuzima, čine osnovu ideala čovjeka nazbilj čiji je predstavnik Pomet. Pometova inferiornost nad ostalim likovima u moralnom i intelektualnom smislu je nemjerljiva. Određuje ga moć, odlučnost, inteligencija i vještina da u svakom trenutku postupi mudro na svoju korist. (Čale, 1971: 59) Povodi se idealom razumnosti i umjerenosti dok su likovi Maro i Dundo Maroje očiti primjeri likova nahvao kojima je novac preuzeo smisao života, a Laurina gramzivost, snalažljivost i lukavost odaje novu sliku renesansne kurtizane koja je financijski neovisna i ustrajna u svome naumu. Kroz ideale prikazane na primjerima muškog roda možemo uočiti da je poželjno visoko obrazovanje, umijeće konverzacije, umijeće vladanja narodom, razboritost i mudrost, a iste te vrijednosti možemo uočiti i kod Pometa opisanog kao *doktur i filozof* dok kod prikaza ženskog roda posebice dvorske dame cijenilo se odmjereno i diskretno ponašanje, poželjno je bilo da bude stidljiva pa čak i ne previše glasna, iz čega je vidljivo da se kod žena i muškaraca nisu cijenile iste vrijednosti.

8. LITERATURA

1. DRŽIĆ, Marin, *Novela od Stanca, Dundo Maroje, Skup, Tirena*, prir. Franjo Čale i Mira Muhoberac, Zagreb, Školska knjiga, 2006.
2. DRŽIĆ, Marin, *Urotnička pisma Marina Držića*, prijevod i komentar Frano Čale, SNL, Zagreb, 1989.
3. ČALE, Frano, *Marin Držić*, Zagreb, Školska knjiga, 1971.
4. GUČETIĆ, Nikola, *Upravljanje obitelji*, Hrvatski studiji, Zagreb, 1998.
5. GUČETIĆ, Nikola Vitov, *Dialogo della bellezza / Dijalog o ljepoti, Dialogo d'amore / Dijalog o ljubavi*, dvojezično izdanje, prir. Ljerka Schiffler, prev. s talijanskog Natka Badurina, Zagreb, Matica hrvatska, 2008.
6. GRUBIŠA, Damir, *Politička misao talijanske renesanse*, Zagreb: Barbat, 2000.
7. JELIČIĆ, Živko, *Marin Držić Vidra*, Naprijed, Zagreb, 1961.
8. KOTRULJEVIĆ, Benedikt, *Knjiga o umijeću trgovanja*, Lider Media, Zagreb, 2016.
9. MACHIAVELLI, Niccolò, *Vladar*, prir. Damir Grubiša, prev. s talijanskog Ivo Frangeš, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1998.
10. PROLIĆ KRAGIĆ, Ana, „Laura“, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici: Slobodan P. Novak, M. Tatarin...[e. al.], Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 2009.
11. PROLIĆ KRAGIĆ, Ana, „Maro“, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici: Slobodan P. Novak, M. Tatarin...[e. al.], Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 2009.
12. PROLIĆ KRAGIĆ, Ana, „Dundo Maroje“, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici: Slobodan P. Novak, M. Tatarin...[e. al.], Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 2009.
13. PROLIĆ KRAGIĆ, Ana, „Dugi Nos“, u: *Leksikon Marina Držića*, urednici: Slobodan P. Novak, M. Tatarin...[e. al.], Leksikografski zavod Miroslava Krleže, Zagreb, 2009.

14. PROSPEROV NOVAK, Slobodan, *Vježbanje renesanse - predavanja iz književnosti na sveučilištu Yale*, Algoritam, Zagreb, 2008.
15. SCHIFFLER, LJERKA, *Nikola Vitov Gučetić*, Hrvatski Studiji, Zagreb, 2007.
16. ŠVELEC, Franjo, *Komički teatar Marina Držića*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1968.

MREŽNI IZVORI:

17. BAČEKOVIĆ, Alica, „Benedikt Kotruljević, Knjiga o umijeću trgovanja“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Vol. 32. No. 1-2 (63-64), 2006.
(<https://hrcak.srce.hr/67777>, preuzeto 21. lipnja 2020.)
18. BANIĆ-PAJNIĆ, Erna, „Žena u renesansnoj filozofiji“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 59-60, 2004.
(<https://hrcak.srce.hr/68476>, preuzeto 19. srpnja 2020.)
19. BANIĆ-PAJNIĆ, Erna, „Renesansni traktati o ljubavi (Marsilio Ficino – Nikola Vitov Gučetić)“, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, Vol. 38. No. 1 (75), 2012.
(<https://hrcak.srce.hr/94760>, preuzeto 20. srpnja 2020.)
20. FALIŠEVAC, Dunja, „Iz Držićeve radionice: oblikovanje karaktera“, Dani Hvarškoga kazališta : *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 35 No. 1, 2009.
(<https://hrcak.srce.hr/72828>, preuzeto 25. srpnja 2020.)
21. GJURGJAN, Ljiljana Ina, „Laura – stereotipna kurtizana ili subverzivni lik u komediji Dundo Maroje?“, *Umjetnost riječi : Časopis za znanost o književnosti*, Vol. 55 No. 1-2, 2011.
(<https://hrcak.srce.hr/109077>, preuzeto: 2. kolovoza 2020.)
22. GOSPIĆ ŽUPANOVIĆ, Ana, „Pomet kao plautovski callidus“ *CASCA - Časopis za društvene nauke, kulturu i umjetnost*, 2016.
(<https://bib.irb.hr/datoteka/878489.pomet-kao-plautovski-callidus.pdf>, preuzeto 20. srpnja 2020.)
23. JELIČIĆ, Živko, „Prolog Dugog Nosa“, Dani Hvarškoga kazališta : *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 3 No. 1, 1976.
(<https://hrcak.srce.hr/100909>, preuzeto 30. srpnja 2020.)
24. KUNČEVIĆ, Lovro, „Ipak nije na odmet sve čuti“: Medičeski pogled na urotničke namjere Marina Držića, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, No. 45, 2007.
(<https://hrcak.srce.hr/16197>, preuzeto 20. srpnja 2020.)

25. MILIĆEVIĆ, Nikola, „Jur nijedna na svit vila Hanibala Lucića“, Dani Hvarškoga kazališta : *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 13. No. 1, 1987.
(<https://hrcak.srce.hr/103000>, preuzeto 28.svibnja 2020.)
26. SUNAJKO, Goran, „Knjiga koja je zauvijek promijenila pojam politike: u povodu petsto godina Machiavellijeva Vladara“, *Studia lexicographica*: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku, Vol. 7 No. 1(12), 2013.
(<https://hrcak.srce.hr/128749>, preuzeto 15.lipnja 2020.)
27. TATARIN, Milovan, „Nekoliko rečenica s početka prvoga prologa Dunda Maroja“, Dani Hvarškoga kazališta : *Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, Vol. 34 No. 1, 2008.
(<https://hrcak.srce.hr/72866>, preuzeto 19.srpnja 2020.)
28. ZAGORAC, Ivana, „Nikola Vitov Gučetić: o ljepoti, ljubavi i ženama“, *Filozofska istraživanja*, Vol. 27 No. 3, 2007.
(<https://hrcak.srce.hr/18304>, preuzeto 3.srpnja 2020.)

9. SAŽETAK

Ovaj diplomski rad bavi se idealima žene i muškarca u talijanskoj i hrvatskoj renesansnoj književnosti. Ideali su prikazani kroz traktate u kojima se očituju društvene uloge dvoranina, trgovca, vladara, žene, supruga, dok ih u drugom dijelu povezujemo kroz likove najpoznatije Držićeve komedije *Dundo Maroje*. Istraženo je koji su tadašnji ideali bili posebno cijenjeni i nužni za društvenu zajednicu, a istraženi su u djelima: *Dvoranin*, *O trgovini i o savršenome trgovcu*, *Dijalog o ljepoti* i *Dijalog o ljubavi*, *Upravljanje obitelji*, *Vladar* i *Dundo Maroje*.

Ključne riječi: renesansa, Castiglione, Kotruljević, Macchiavelli, Gučetić, renesansni ideal žene, renesansni ideal muškarca.

10. ABSTRACT

This thesis deals with the ideals of woman and man in Italian and Croatian Renaissance literature. The ideals are presented through treatises in which the social roles of courtiers, merchants, rulers, wives, husband are manifested, while in the second part we connect them through the characters of Držić's most famous comedy *Dundo Maroje*. It was explored which ideals of that time were especially valued and necessary for the social community, and they were explored in the works: *Dvoranin*, *O trgovini i o savršenome trgovcu*, *Dijalog o ljepoti* i *Dijalog o ljubavi*, *Upravljanje obitelji*, *Vladar* and *Dundo Maroje*.

Key words: renaissance, Castiglione, Kotruljević, Macchiavelli, Gučetić, renaissance ideal of a woman, renaissance ideal of a man

